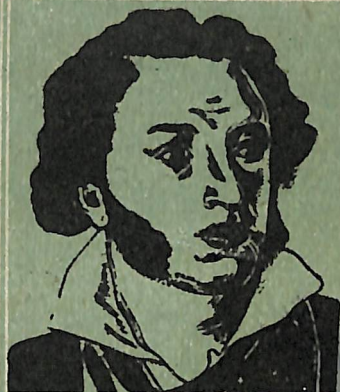

Հ. ԿԵՐԵՍԱՅԵԿ

14921

ԻՄԻՇԿԻՆԻ

ԿՅԱՆՔԸ

ՀԱՅՊԵՏՆՐԱՏ

1937

891.71.09

Կ-49

J. H. F. J. J.

10/11/37
J. H. F. J. J.

19 NOV 2010

201.71.08
4-49

Վ. ՎԵՐԵՍԱՅԵՎ

ՊՈԻՇԿԻՆԻ ԿՅԱՆՔԸ

ԿԵՆՍՈԳՐՈԿԱՆ ԱԿՆՈՐԿ

Ռուս. բարձր.

Հ. Լ.

Հ Ա Ց Պ Ե Տ Հ Ր Ա Ց

ՅԵՐԵՎԱՆ 1 9 3 7

5 1400-Յ

ՄԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ալեքսանդր Սերգեյևիչ Պուշկինը ծնվել է Մոսկվայում, 1799 թվին, հին տոմարով մայիսի 26-ին, նոր տոմարով՝ հունիսի 6-ին: Նրա հայրը՝ Սերգեյ Լվովիչը կա, վաճառիչ էր մի հնամյա ազնվականական տոհմի, բայց տնտեսությունումը չէր զրազվում և իր քայքայված կարվածներից քիչ էր յեկամուտ ստանում: Սերգեյ Լվովիչը վարում էր լիակատար անգործ կյանք, սիրում էր աշխարհիկ բավականությունները: Շատ հեշտություններ գրում էր թե ուսերեն և թե ֆրանսերեն վատանավորներ: Հետաքրքրվում էր գրականությունում, ուներ հարուստ գրադարան՝ բազմաթիվ գեղարվեստական ֆրանսերեն գրքերից, անձնապես ծանոթ էր այն ժամանակվա կարկառուն գրողներից շատերի՝ Կալամպրի, Դիմիտրիևի, Ժուկովսկու, Վլադիմիրսկու հետ:

Պուշկինի մայրը, Նադեժդա Ոսիպովնան, «Պետրոս Մեծի խափշիկ» Իլլարիոն Հանրալի թոռն էր: Հանրալի հարեշական տիրական մի իշխանի վորդին էր, վորպես պատանդ բնկել էր Կոստանդնուպոլիս և այնտեղից բերվել Ռուսաստան: Կալսը Պետրոս առաջինը նրան կնքիլ էր, կրթություն ալել և իրեն մոտեցրել: Պուշկինի արտաքինի և բնավորության մեջ նրա աֆրիկյան ծագումից շատ գծեր էին պահպանվել:

Պուշկինի ծնողներն իրենց լերեսաներով քիչ

եյին զբաղվում, յերեխաները մեծանում եյին ֆրան-
սիացի դաստիարակչուհիների ձեռքի տակ: Պուշկինը
ծուլ ու անփուլթ եր սովորում, հատկապես չիւր սի-
րում մաթեմատիկան: Բայց շատ վաղ կպավ ընթերցա-
նությանը. թագուն մտնում եր հոր գրադարանը և
ամբողջ ժամերով կարդում եր ույն ամենն, ինչ ձեռ-
քնն եր ընկնում: Դեռևս ութ տարեկան հասակում ըս-
կըսեց վոտանավորներ գրել ֆրանսերեն լեզվով, վորք
տնային լեզու յեր Պուշկինի ընտանիքում, ինչպես
ընդհանրապես այն ժամանակվա ազնվականական ըն-
տանիքներում, և Պուշկինը մանկական տարիքում
ֆրանսերեն սովելի լավ եր խոսում, քան ռուսերեն:
Նա ժիւր, սքամիտ և չարաճճի տղա յեր: Ծնողները
չեյին սիրում տղային, նա յերբեք նրանցից զգվանք
և կարեկցութուն չեր տեսնում:

1811 թվին Պուշկինին տվին Յարսկոյե Սելոյի
լիցեյը — կառավարական նոր բացված ուսումնական
հիմնարկ Յարսկոյե (այժմ Դետսկոյե) Սելոյում:

Մի տարուց անա թե ինչպիսի պաշտոնական
բնութագիր տվին Պուշկինին լիցեյի դասատուներն
ու վերակացուները: «Ունի ավելի փայլուն, քան հիմ-
նական ձիրքեր, ավելի կրակոտ ու նուրբ, քան խո-
րը միտք... Ընդունակ ե միայն այնպիսի առարկանե-
րից, վորոնք քիչ են լարումն պահանջում, դրա հա-
մար ել նրա հաջողութունները շատ փոքր են... Ծայր
աստիճանի անաշխատասեր եր... Սրամատութուն ունի,
բայց դժբախտաբար միայն դատարկախոսության հա-
մար... Թեթևամիտ ե:

Պուշկինն իր ամբողջ կյանքում այդպիսի ապու-
վորություն եր գործում մակերեսային և նրան քիչ
ճանաչող մարդկանց վրա: Իրականության մեջ նա

գեռես լիցեյում խիստ շատ եր աշխատում, կարդում
և մտածում: «Քաղաք» բանաստեղծության մեջ (1814 թ.)
Պուշկինը թվում ե իր սիրած գրողներին: Մարքս
պաշում ե 15 տարեկան այդ տղայի անսովոր կար-
գացածության վրա: Ահա նրա սիրած հեղինակները —
Հոմերոս, Վիրգիլիոս, Հորացիոս, Տասսո, Մոլիեր, Ռա-
սին, Վոլթեր, Ռուսո, Պարնի, ռուսներից՝ Դերժավին,
Պանկովին, Կարամզին, Դիմիտրիե, Կրիլով:

Մի քանի ընկերներ Պուշկինին չեյին սիրում
նրա սուր լեզվի համար: Բաց նա ուներ նաև շատ
բարեկամներ, վորոնք շատ սիրում եյին նրան — Իվան
Պուշկինը (ապագա դեկաբրիստ), բարոն Դելվիգը (ա-
պագա բանաստեղծ), խանդավառ խելառ Վիլյա Կյու-
խելբեկերը: Լիցեյի վարչակազմի նկատմամբ Պուշկինն
իրեն անկախ եր պահում և դեռևս առաջին կուրսում
նախաձեռնողը հանդիսացավ այն հուզումների, վորոնց
հետևանքով լիցեյից հեռացավ ժողովրդականութուն
չվայելող տեսուչ Մարտին Պիլեցկին:

Լիցեյում հրատարակվում եյին ձեռագիր հան-
գեսներ, սաներից շատերը բանաստեղծութուններ
եյին գրում: Վորպես բանաստեղծ՝ հատկապես առաջ
յիկան յերկու հոգի — Իլիչևսկին և Պուշկինը: Տարեց-
տարի Պուշկինն ավելի մեծ չափով եր ճանաչվում, և
ընկերները հարգանքով դիտում եյին նրա աճող տա-
ղանդը: Պուշկինը լիցեյում խիստ շատ եր գրում: Դեռ-
ևս նրա առաջին փորձերի գնահատողները Պուշկինի
մեջ զգացին դեռատի արծվին, վորը վստահաբար թը-
ռիլքի համար բացել եր իր ամուր ձկները:

1815 թ. հունվարի 8-ին լիցեյում կրթսեր բա-
ժանմունքից ավագ բաժանմունքն անցնող սաների

հրապարակային քննությունը տեղի ունեցավ: Քննություններին՝ պատվավոր հյուրերի թվում ներկա յեր տասնութերորդ դարի ամենատաղանդավոր ողես բանաստեղծներից մեկը ծերունի Դերժավինը: Կանչեցին Պուշկինին: Դերժավինից չերկու քայլ հեռու կանգնած, նա սկսեց կարդալ իր «Հիշողություններ Յարսկոյե Սելոյի մասին» բանաստեղծությունը, վորը գրված էր Դերժավինի հայրենասիրական ներքոդներէ վոճով: Բանաստեղծությունն ընդհանուր խանդավառություն առաջացրեց: Դերժավինն արցունքն աչքերին նետվեց համբուրելու պատանուն: Շփոթված Պուշկինը փախավ, իսկ Դերժավինը բացականչեց.

— Ահա թե ով կփոխարինի Դերժավինին:

Պուշկինն ավելի ու ավելի սկսեց իր վրա հրավիրել աչն ժամանակվա ամենակարկառուն գրողների ուշադրությունը: Նրա վրա հույսով եյին նայում Կաբամզինը, Բատյուշկովը, Ժուկովսկին, իշխան Վլադեմսկին: 1816 թ. գարնանը Կաբամզինն ալցեից լիցեյը իշխան Վլադեմսկու և Պուշկինի հորյեղբայր՝ Բանաստեղծ Վասիլի Լվովիչի հետ: Նա կանչեց Պուշկինին և ասաց.

— Ճախրի՛ր արծվի պես, բայց թռիչքի՛դ մեջ կանգ մի առնիր:

Բարձր կուրսերում Պուշկինը ծանոթություն հաստատեց Յարսկոյե Սելոյում գտնվող հուսարական գնդի լեյքզվարդիայի սպաների հետ: Այն ժամանակվա գվարդիական սպայության մեծ մասը կառավարության հանդեպ շատ ոպողիցիոն տրամադրությամբ էր համակված: Լեյքուսարների միջոցով Պուշկինը ծանոթացավ աչն ժամանակվա անլեզալ գրականությանը:

Նրա վրա մեծ ազդեցություն ունեցավ սպաներից մեկը, հետագայում նշանավոր Պ. Յակ. Չաադայեվը, վորը հիանալի մտածող և բացառիկ կրթության տեր մարդ էր: Նա այն ժամանակ հեղափոխականորեն էր տրամադրված և մեծ դեր խաղաց Պուշկինի քաղաքական դաստիարակության գործում: Չաադայեվն ընդհանրապես ել մեծ ազդեցություն ունեցավ Պուշկինի կրթության և մտավոր զարգացման վրա: Մի ժամանակակցի կարծիքով, նա այս տեսակետից Պուշկինին ավելի շատ բան տվեց, քան ամբողջ լիցեյը:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ

Պուշկինը, վորպես նվազ առաջադեմ, լիցեյից բաց թողնվեց կոլեգիական քարտուղարի աստիճանով: (Առաջագեմները բաց եյին թողնվում ավելի բարձր տիտղոսավոր խորհրդականի աստիճանով): Նա նշանակվեց իրրե աստիճանավոր Պետերբուրգում, արտաքին գործոց պետական կոլեգիայում, տարեկան յոթ հարյուր ուրրի ոոճիկով: Այդ ժամանակներում չերիտասարդ ազնվականների ծառայությունն անվանական էր միայն. նրանք վոչինչ չեյին անում, ծառայության վայրում գրեթե չեյին լերում, ալ ծառայում եյին աստիճանների մեջ առաջ գնալու համար: Պուշկինը վորքան ասես ազատ ժամանակ ուներ:

Նրա ծնողները փոխադրվեցին Պետերբուրգ: Պուշկինն ապրում էր ծնողների մոտ Ֆոնտանկայում, Կալինկինի կամուրջի մոտ: Ազգակցական հարաբերությունների և ծանոթությունների շնորհիվ Պուշկինը

մտավ կիսաշխարհի լավագուշն շրջանները: Դա միջոցներ եր պահանջում, չնչին ոռճիկն անբավարար եր: Իսկ ծնողների գործերն, ինչպես միշտ, խանգարված ելին: Դրան միանում եր հոր մանր ժլատութունը:

Պուշկինը գլխովին նետվեց Պետերբուրգի յեռուն կյանքի մեջ: Նա պարում եր պարահանդեսներում, սիրահարվում, խմում: Բայց խմում եր ավելի շատ աղամարդութուն անելու համար, վորպեսզի ուրիշներից հետ չմնա կամ նրանց գերազանցի: Հենց այդ աղամարդութուն անելու պատճառով ել իրեն պահում եր գրգռիչ յեղանակով: Թատրոնում, որինակի համար, Ոնեգինի պես «աթոռների արանքով վտռեբը կոխելով» եր անցնում, կամ կանգնում եր բազկաթոռների շարքերի միջև, նստածների հորիզոնը փափելով, իսկ յերբ խնդրում եյին այն կողմ քաշվել, կռալիտ եր պատասխանում: Ամեն մի դատարկ բանի համար մենամարտի լեր կանչում: Բայց ընկերներին հաջողվում եր այդ մենամարտերի մեծ մասը կանխել: Իսկ դրան զուգընթաց լերեկոներ եր անցկացնում Պետերբուրգ տեղափոխված Չաադայեվի տանը և նրա հետ զրույցներ եր ունենում ամենալուրջ թեմաների շուրջը կամ Կարամզինի տանը բոլորին զարմացնում եր իր մտքով և կարգացածությամբ:

Չարմանալի յիր, թե յերբ եր կարողանում գրել: Իսկ գրում եր շատ: Իրար հետևից վերջացնում եր «Ռուսլան և Լյուդմիլլա»-ի գլուխները, գրում եր բազմաթիվ լիրիկական բանաստեղծութուններ: Ավագ գրողները հիացմունքով ելին հետևում նրա տաղանդի արագ աճմանը: Ժուկովսկին գրում եր իշխան Ղյա-

զեմսկուն: «Սքանչելի տաղանդ: Ինչպիսի բանաստեղծութուններ: Նա ինձ տանջում ե իր ձերքով, վորպես ուրվական»...

1820 թվի մարտին Պուշկինը վերջացրեց «Ռուսլան և Լյուդմիլլա»-ն: Պոեմի յերևալը մամուլում մեծ գրական իրադարձութուն լեղավ: Պոեմի թեթև, ճոխ չափածոն, պատկերների գեղարվեստականութունը, վառ ընթացողումները, պարզ, անսեթեթ լեզուն, վորը չեր վախենում «ամենաժողովրդական» արտահայտութուններից,— այս ամենն ինչ վոր բուրավին անսովոր բան եր ուսական պոեզիայի մեջ:

Մինչ այդ՝ Պուշկինի գլխի վրա փոթորիկ եր կուտակվում: Ալեքսանդր առաջինի քաղաքականութունը գնալով ավելի ռեակցիոն եր դառնում: Ներքին կառավարման գլուխն եր կանգնած Արակչեևը, վորը յերազում եր Ռուսաստանը զորանոցի վերածելու Յերկիրն աղքատանում եր անվերջ պատերազմներից: Յերիտասարդ սպաները, վորոնք յեղել եյին արտասահմանյան արշավանքներին, հատկապես Ֆրանսիայում, ուր վոչ—շատ ժամանակ առաջ վորոտացել եր բուրժուական մեծ հեղափոխութունը,— առիթ եյին ունեցել տեսնելու ավելի ազատ արևմտա—յեվրոպական քաղաքական կարգերը: Այդ ամենը խիստ թշնամական վերաբերմունք առաջացրեց դեպի կառավարութունը: Լիբերալ ազնվականության մեջ ծագում առնան գաղտնի ընկերութուններ, վորոնք նպատակ ունեյին սահմանափակել ինքնակալութունը: Պուշկինը հանդիսացավ այն նրբազգաց արձագանքը, վոր անդրադարձնում եր հասարակության ոպողիցիոն տրամադրութունը: Նա եպիգրամներով ծածկեց Ալեքսանդ-

ըին և նրա ոգնականներին: «Ներքող ազատութեան մասին» գործում նա դիմում եր ցարերին, վորոնք իրենց համարում էին տերեր «աստծու վորդորմածութեամբ»:

Ո՛վ տերեր դաժան, ձեզ գահ և պսակ
Որոնքն ե տախ և վոչ բնություն.
Ժիր ժողովրդից բարձր ե ձեր հասակ,
Բայց ձեզանից բարձր, վեհ ու իմաստուն՝
Հավիտենական որոնքն ե արթուն:
(Թարգմ. Վեսպեր)

«Գլուղ» բանաստեղծութեան մեջ նա վառ գույներով նկարագրում եր ճորտ գլուղացիութեան դրու-
թյունը: Իիմելով Չաադայիվին, նա գրում եր.

Հավատա, ընկեր, կծագի՛ շուտով,
Այգն յերջանկութեան՝ դյութիչ ու վարաբ
Քնից կարթնանա Ռուսաստանը ծով,
Ինքնակալութեան աճյունի վրա՝
Մեր անունները կգրի հերթով:
(Թարգմ. Վեսպեր)

Բանաստեղծութիւններն արտադրված որինակ-
ներով արագորեն տարածվում էին ամբողջ Ռուսաս-
տանում, չկար քիչ թե շատ մի գրագետ պրապորշչիկ,
վորը դրանք անգիր չիմանար:

Յերբ վերջապես, կառավարութեանը հասան նրա
ազատ բանաստեղծութիւնները, Պետերբուրգի զին-
վորական գեներալ — նահանգապետ կոմս Միլոռադա-

վիչը Պուշկինին իր մոտ պահանջեց. Նա չեկավ, Մի-
լոռադովիչը նրա ներկայութեամբ հրամայեց վոստի-
կանապատին գնալ և Պուշկինի բնակարանում խու-
ղարկութիւն կատարել: Պուշկինը հասկացավ, թե
բանն ինչո՞ւմն ե և ասաց.

— Կոմս. Դուք իզուր եք այդ անում: Այնտեղ
չեք գտնի ձեր փնտռածը: Ավելի լավ ե հրամայեցեք
ինձ թուղթ ու գրիչ տան, յես հենց այստեղ ամեն
ինչ կգրեմ:

Պուշկինը նստեց և գրեց իր բոլոր անլեզալ բա-
նաստեղծութիւնները:

Գործը լուրջ բնույթ ստացավ: Ալեքսանդր կայս-
քը վորոշեց Պուշկինին Սիբիր աքսորել կամ քշել Սո-
լովկիի վանքը: Պուշկինի բազմաթիւ բարեկամներն
իրար անցան: Կարամզինի և Ժուկովսկու հոգսերի շնոր-
հիւ վորոշվեց Պուշկինին Սիբիրի կամ Սոլովկիի փո-
խարեն ուղարկել հարավ, Յեկատերինսկավ (այժմ
Դենպրոպետրովսկ), Ռուսաստանի հարավամասի կոլո-
նիստների գլխավոր խնամակալ գեներալ Ինզովի մոտ
ծառայելու:

1820 թվի մայիսի 6-ին Պուշկինը մեկնեց Պե-
տերբուրգից:

ՀԱՐԱՎՈՒՄ

Հեծելազորի գեներալ Նիկ. Նիկ. Ռալիսկին, նա-
պոլեոնյան պատերազմների եպոխայի ոռուսական կար-
կառուն այդ զորավարը, Պետերբուրգից գնում եր
կովկասյան ջրերը: Գեներալին ուղեկցում էին նրա
թիւկուկրոսեր աղջիկներն ու կրտսեր վորդին, լեյթ-

բին և նրա ոգնականներին: «Ներքող ազատութեան մասին» գործում նա դիմում եր ցարերին, վորոնք իրենց համարում եյին տերեր «աստծու վողորմածութեամբ»:

Ո՛վ տերեր դաժան, ձեզ գահ և պսակ
Որենքն ե տա իս և վնչ բնություն.
Ժիր ժողովրդից բարձր ե ձեր հասակ,
Բայց ձեզանից բարձր, վեհ ու իմաստուն՝
Հավիտենական որենքն ե արթուն:
(Թարգմ. Վեսպեր)

«Գլուղ» բանաստեղծութեան մեջ նա վառ գույներով նկարագրում եր ճորտ գյուղացիութեան դրուժությունը: Դիմելով Չառաքայելին, նա գրում եր.

Հավատա, ընկեր, կծագի՛ շուտով,
Այգն յերջանկութեան՝ դյուլթիչ ու վարաբ
Գնից կարթնանա Ռուսաստանը ծով,
Ինքնակալութեան աճյունի վրա՝
Մեր անունները կգրի հերթով:
(Թարգմ. Վեսպեր)

Բանաստեղծություններն արտագրված որինակներով արագորեն տարածվում եյին ամբողջ Ռուսաստանում, չկար քիչ թե շատ մի գրագետ պրապորշիկ, վորը դրանք անգիր չիմանար:

Յերբ վերջապես, կառավարութեանը հասան նրա ազատ բանաստեղծությունները, Պետերբուրգի զինվորական գեներալ — նահանգապետ կոմս Միլոռադով

վիչը Պուշկինին իր մոտ պահանջեց. նա լեկավ, Միլոռադովիչը նրա ներկայութեամբ հրամայեց վոստիկանապաւին գնալ և Պուշկինի բնակարանում խուզարկութուն կատարել: Պուշկինը հասկացավ, թե բանն ինչո՞ւմն ե և ասաց.

— Կոմս. Դուք իզուր եք այդ անում: Այնտեղ չեք գտնի ձեր փնտռածը: Ավելի լավ ե հրամայեցեք ինձ թուղթ ու գրիչ տան, յես հենց այստեղ ամեն ինչ կգրեմ:

Պուշկինը նստեց և գրեց իր բոլոր անլեզալ բանաստեղծությունները:

Գործը լուրջ բնույթ ստացավ: Ալեքսանդր կայսրը վորոշեց Պուշկինին Սիբիր աքսորել կամ քչել Սոլովկիի վանքը: Պուշկինի բազմաթիվ բարեկամներն իրար անցան: Կարամզինի և Ժուկովսկու հոգսերի շնորհիվ վորոշվեց Պուշկինին Սիբիրի կամ Սոլովկիի փոխարեն ուղարկել հարավ, Յեկատերինոսլավ (այժմ Դնեպրոպետրովսկ), Ռուսաստանի հարավամասի կոլոնիստների գլխավոր խնամակալ գեներալ Ինզովի մոտ ծառայելու:

1820 թվի մայիսի 6-ին Պուշկինը սեկնեց Պետերբուրգից:

ՀԱՐԱՎՈՒՄ

Հեծելազորի գեներալ Նիկ. Նիկ. Ռաչեվսկին, նապոլեոնյան պատերազմների եպոխայի ռուսական կարկառուն այդ զորավարը, Պետերբուրգից գնում եր կովկասյան ջրերը: Գնեերալին ուղեկցում եյին նրա իրեկուկրուսեր աղջիկներն ու կրտսեր վորդին, լեյթ-

հոտարական հոտմիստը Նիկողայը: Պուշկինը ծա-
նոթ էր Ռայեվսկիների ընտանիքի հետ Պետեր-
բուրգում, իսկ Նիկողայի հետ բարեկամացել էր դեռ
Ցարսկոյե Սելոյում լիցեյիստ յեղած ժամանակ, յերբ
այնտեղ էր գտնվում լեյբհուսարական գունդը: Ճա-
նապարհորդները կանգ առան հանգստանալու Յեկա-
տերինոսլավում: Նիկողայը գիտեր, վոր Պուշկինն
այդտեղ էր վտարված, և գնաց նրան փնտռելու: Նա
նրան գտավ քաղաքի արվարձանի հրեյական մի խրդ-
ճուկ խրճիթում: Չսափրված, դժգուշ և նիհար Պուշ-
կինը մալարիայի նոպալով բռնված պառկած էր տախ-
տակյա նստարանի վրա: Այդ պայմաններում Ռաե-
կու վրա նա շճեցուցիչ տպավորություն գործեց: Ուրա-
խությունից Պուշկինի աչքերը թրջվեցին:

Ինգոլի թույլտվությամբ գններալ Ռայեվսկին
Պուշկինին իր հետ Կովկաս տարավ: Ամռանը Պուշկի-
նը Ռաեակու հետ ապրեց ջրերում, վաննաներ ընդու-
նեց, իսկ ոգոստոսի սկզբին՝ Ռայեվսկիների հրավե-
րով, նրանց հետ Ղրիմ գնաց և յերեք շաբաթ Ռաեա-
կիների հետ անցկացրեց Գուրգուֆում, — յերեք յերա-
նելի շաբաթ, վորոնք մնացին Պուշկինի հիշողության
մեջ նրա կյանքի ամբողջ ընթացքում:

Սեպտեմբերի սկզբին Պուշկինը գններալ Ռաեա-
կու հետ մեկնեց Գուրգուֆից: Այդ ժամանակամիջո-
ցում գններալ Ինգոլի գրասենյակը Յեկատերինոսլա-
վից փոխադրվել էր Կիշինեվ (Բեսարաբիա), և Պուշ-
կինն այնտեղ ուղևորվեց: Ճանապարհին նա նորից
տենդով հիվանդացավ. կատարելապես հիվանդ՝ նա
գնաց Բախչիսարայ, դիտեց խանական պալատն իր

նշանավոր «արցունքի շատրվան»-ով և սեպտեմբերի
21-ին հասավ Կիշինեվ:

Կիշինեվում գտնվում էր Հարավային բանակի
գլխիղիաներից մեկի շտաբը: Դիվիզիայի հրամանա-
տարն էր գեներալ Միխ-Ֆյոդ. Ուլովը, վորը գաղտնի
«Բարոդության միության» անդամ էր: Նա իր գնդե-
րում մտցրել էր կրթական, այսպես կոչված լանկա-
սեյան դպրոցներ զինվորների համար, յեռանդով պայ-
քաբում էր մարմնական պատիժների դեմ: Պուշկինի
գալուց հետո նա շուտով ամուսնացավ գեներալ Ռա-
յեվսկու մեծ աղջկա՝ Յեկատերինա Նիկողայեվնայի
հետ, վորը, Պուշկինի կարծիքով, «արտասովոր կին
էր»: Պուշկինն Ուլովների մոտ ընդունվում էր վորպես
տան մարդ: Այնտեղ նա ծանոթացավ Ուլովի դիվի-
զիայի սպաների հետ: Նրանց մեջ քիչ էին խելացի
և տաղանդավոր մարդիկ:

«Բարոդության միությունը» յերկու բաժին ու-
նեւ, Մեկի կենտրոնը գտնվում էր Պետերբուրգում,
մյուսի կենտրոնը հարավում, Տուլչինոյում, ուր գտնը-
վում էր Հարավային բանակի գլխավոր շտաբը: Պե-
տերբուրգցիները ցանկանում էին սահմանադրու-
թյուն՝ ազնվականական իրավունքների և կալվածա-
տիրական հողատիրության պահպանումով: Ավելի ու-
գիկալ հարավայինները վորպես նպատակ էին առա-
ջադրել գեմոկրատական հանրապետությունը՝ ազնը-
վականական առանձնաշնորհումների լիակատար վե-
րացումով և քաղաքական իրավունքներում բոլոր քա-
ղաքացիների հավասարեցումով:

Հարավայինները զլուխն էր կանգնած գնդապետ
Պետերը: Պուշկինը նրա հետ հանդիպում ունեցավ

Գիշինեմ, յերբ Պետեմը կարճ ժամանակի
այնտեղ եր յեկել: 1821 թվի ապրիլի 9-ին Պուշ-
կինը գրում եր իր որպրում. «Առավոտն անցկաց-
քի Պետեմի հետ... նա մեկն ե իմ ճանաչած ամենից
որիգինալ մտքերից»:

Գիշինեմից Պուշկինը մի քանի անգամ հյուր
գնաց Կիևի նահանգ, Կամենկա գյուղը, գնեցրալ Ռա-
եսկու մորը պատկանող մի հարուստ կալվածքը: Կա-
մենկայում ապրում եր Ռաեսկու մոր վորդին յերկ-
րորդ ամուսնությունից, Վասիլի Լվովիչ Դավիդովը,
վոր Հարավային ընկերության ամենագործոն ան-
դամներից մեկն եր: Ամեն տարի նոյեմբերի վերջում,
նրա մոր անվանակոչությունը տոնելու պատրվակով
Կամենկա խորհրդակցության ելին գալիս գաղտնի ըն-
կերության անդամները: Այդպիսի համագումարներից
մեկին պատահաբար ներկա յեղավ Պուշկինը և վերա-
նորոգեց ծանոթությունը Ի. Գ. Յակուշկինի հետ, վո-
րին նա արդեն հանդիպել եր Պետերբուրգում: Յա-
կուշկինը նույնպես ընկերության ամենագործոն ան-
դամն եր:

Հեղափոխության այն ժամանակվա այդ բոլոր
կարկառուն գործիչների հետ հաղորդակից լինելը մեծ
ազդեցություն ունեցավ Պուշկինի քաղաքական դար-
գացման վրա: Նրա ուղղորդիոն տրամադրություններն
ամրացան: Դրան նպաստեցին նաև Յեվրոպայում տե-
ղի ունեցած դեպքերը: Հեղափոխություն եր բռնկվե-
լիսպանիայում, Նեապոլում. Հունաստանն ապստամ-
բել եր Թյուրքիայի դեմ: Պուշկինը խանդավառ հետե-
վում եր հունական ապստամբության ընթացքին, ին-
քը յերազում եր մասնակցել նրան:

Ընդհանրապես յերբեք Պուշկինն այնքան հեղա-
փոխականորեն տրամադրված չեր լեղել, վորքան այդ
ժամանակ. նա գրում եր.

Դուք, մրրիկներ ու քամի, ալեկոծեք ջրերը.
Նորտակեցեք ամրոցն այժմ՝ կոստարեր ու
դաժան,

Մըր ես, ահեղ փոթորիկ, ազատության դու
նշան,

Այս անազատ ջրերից՝ վե՛ր սլացի՛ր անվեհեր:
(Թարգմ. Վեսպեր)

Գիշինեմում յեղած ժամանակամիջոցում Պուշկինը
գրեց «Դաշույն» հեղափոխական բանաստեղծությունը:
Այն ժամանակ գրեց նաև կծու եպիգրամն Ալեք-
սանդր առաջինի հասցեյին—«Թարկահարության տակ
դաստիարակված»: Պուշկինը նախագծում եր մի դրա-
մա, ուր ազնվականը թղթախաղում տարվում ե իր
հին, հավատարիմ ծառային. սկսում ե պոեմը Մեծ
Նովգորոդի ազատության համար կովոդ առասպելական
մարտիկ Վադիմի մասին: Իր քաղաքական տրամադ-
րությունների անձնական արտահայտության խընդ-
րում Պուշկինը, ինչպես Պետերբուրգում, վոյ մի զգու-
շության չե՛ր դիմում: Դադանի գործակալները հե-
տևյալը հաղորդեցին Պետերբուրգ. «Պուշկինը հրապա-
րակով և նույնիսկ սրճարաններում հայհոյում ե վոչ
միայն զինվորական իշխանությանը, այլ նույնիսկ
կառավարությանը»:

Իր հայացքներով և տրամադրություններով սեր-
տորեն հարելով գաղտնի ընկերությանը, Պուշկինը,

սակայն, նրան անգամ չեր: Վոչ մեկը հեղափոխական շարժման պատմութեան մեջ մտած դավադիրներին, ինչպես դեկաբրիստները, Պուշկինին չեր հայտնում դադանիքը: մեկ կողմից, վախենում եյին, վոր նա կարող ե վեճի տաք ժամանակ բերնից խոսք թոցնել: մյուս կողմից՝ նրան պահում եյին վորպես վիթխարի տաղանդի, և գտնում եյին, վոր նա իր գրչով բավականաչափ աշխատում ե իրենց նպատակներէ համար:

Պետերբուրգի բարեկամները ջանասիրաբար հոգում եյին Պուշկինին Կիշինեվից ավելի կուլտուրական մի կենտրոն տեղափոխելու մասին: Հենց այդ ժամանակ Ուքեսայում գեներալ — նահանգապետ նշանակեց յեվրոպական կրթություն ստացած մի մարդ: Մ. Ս. Վորոնցովը: Ալ. Իվ. Տուրգենևի ջանքերի շնորհիվ՝ արտաքին գործոց մինիստրը Պուշկինին Կիշինեվից փոխադրեց Ուքեսա, իսկ Վորոնցովը խոստացավ նրան վերջնել իր հովանավորութեան տակ և նրա տաղանդին տրամադրել ամենաբարենպաստ պայմաններ՝ զարգանալու համար:

Պուշկինն ուրախութեամբ թողեց Կիշինեվը և անցավ Ուքեսա: Կոմս Վորոնցովը Պուշկինին շատ գուրգուրանքով ընդունեց, հրապիրեց իր տունը, ծանոթացրեց իր գեղեցկուհի կնոջ՝ Յելիզավետա Կսավերյեվնայի հետ: Պուշկինի առջև բացվեցին աշխարհիկ հասարակութեան դռները, վորը նա միշտ սիրել ե:

Պուշկինի նյութական դրությունը չափազանց աննախանձելի յեր: Նա հաշվում եր վորպես կոմս Վորոնցովի գրասենյակի աշխատակից և ստանում եր ամսական 58 ռուբլի ու մի քանի կոպեկ ռոճիկ: Քա-

նի վոր Պուշկինն ամենեվին չգիտեր փող պահել և շուայլ կյանք եր վարում, ուստի այդ փողն, իհարկե, չեր բավարարում:

Իրենք՝ հանգամանքները Պուշկինին մղեցին դեպի այնպիսի մի ճանապարհ, վորը միանգամայն նոր ու ոտար եր այն ժամանակվա ազնվական գոյի համար: Ազնվականական միջավայրում, վորին պատկանում եր Պուշկինը, ամօթալի յեր համարվում փող վերցնել գրական յերկերի համար: Այդ նշանակում եր «վաճառքի հանել ներշնչումը»: Պուշկինը վրձնականորեն դեմ գնաց այդ աղաջական նախապաշարմունքին. «ներշնչումը չի ծախվում, բայց կարելի յե ձեռագիրը ծախել» — սա նրա նշանավոր ասացվածքն ե:

Պուշկինը հարավում շատ-շատ եր գրում: Նա այդ ժամանակ, ինչպես ինքն ե խոստովանում, «խելքը թոցնում եր Բալընի համար»: «Կովկասյան գերին», «Բախչիսարայի շատրվանը», «Ավազակ յեղբայրներ» պոեմները, վորոնք գրվել են Բայընի աղդեցութեան տակ, գծում են հզոր կրքերի և խոր ապրումների տեր մուայլ, հրասթափված հերոսներ: Բայընով հափշտակվելն այն ժամանակ ընդհանուր բան եր. Պուշկինի պոեմները, վորոնք գրված եյին հոյակապ չափածոով, լիցուն եյին վառ գեղարվեստական պատկերներով, անագին հաջողություն ունեցան. հասարակությունն անգիր եր սովորում պոեմներ: Պուշկինի ժողովրդականությունն աճում եր տարեց-տարի: Ուքեսայում Պուշկինն սկսեց գրել իր ամենանշանակելի յերկերից մեկը — «Յելիզինի Ունեգին» պոեմը: Կիշինեվցի բարեկամները, այցելելով Պուշկինին

ԵՍ 0041 57

Ողեսայում, նկատեցին, վոր նա ամսե-ամիս ավելի
ու ավելի մոայլ և դյուրագրգիռ և դստնում: Նրա
հարաբերությունները կոմս Վորոնցովի հետ չեցին լա-
վանում: Կոմս Վորոնցովն այն ժամանակվա ոռոսա-
կան վարչարարների մեջ աչքի չեր ընկնում իր
կուլտուրականությամբ, լեռանդով և գործարարու-
թյամբ: Բայց նա ինտրիգան և լեռամուկ, սա-
ռը և ուխտադրուժ, ամենամանր ինքնասիրության
տեր, սիրում ևր շողոքորթությունն ու ստորաքար-
շությունը: Պուշկինը հասարակ ծառայող ևր Վորոն-
ցովի գրասենյակում, այնինչ իրեն անկախ ևր պա-
հում, պահանջում ևր իր հետ վարվել վորպես հավա-
սար մարդու, չևր շողոքորթում Վորոնցովին, չևր հիա-
նում նրանով մյուս ծառայողների պես, վորոնք բո-
լորն ևլ ջոկովի ու հիանալի դաստիարակված, շքեղ
ու հարգալի յերիտասարդներ ևին: Վորոնցովն սկը-
սեց գնալով ավելի ու ավելի սառը և մեծամտաբար
վերաբերվել Պուշկինի հետ:

1824 թվի մայիսին Վորոնցովը պաշտոնական
առաջարկ ուղարկեց Պուշկինին, վորպես իր գրասեն-
յակի ծառայողի, մեկնել գավառները և տեղեկություն-
ներ հավաքել այնտեղ լեռան յեկած մորեխի,
ինչպես և այն վոչնչացրելու ուղղությամբ ձեռք
առնված միջոցների մասին: Պուշկինը գաղաղեց:
Ստացած գործուղումն ասում ևր, վոր Վորոնցովն
ուղում ևր նրան դարձնել իսկական չինոֆիլի:
Պուշկինը վորոչեց հրաժարվել գործուղումից: Բա-
րեկամները նրան համոզեցին այդ բանը չա-
նել: Պուշկինը մեկնեց, իսկ վերադառնալով, ինչ-

պես պատմում ևյին, այսպիսի մի զեկուցագիր ներ-
կայացրեց Վորոնցովին:

Մորեխը թռավ, թռավ,
Յեվ նստեց:
Չորս կողմը նայեց, ամեն ինչ կերավ
Յեվ նորից թռավ:
(Թարգմ. Վեսպեր)

Պուշկինն անմիջապես խնդրագիր տվեց իր հրա-
ժարականի մասին և վորոշեց ապրել գրական աշխա-
տանքով:

Աքսորականի կաշկանդված վիճակը, Վորոնցովի
հալածանքները, շնորհիվ գրաքննական ճնշումների ա-
զատ ստեղծագործելու անկարելիությունը, — այս բո-
լորը հետզհետե Պուշկինին ստիպեցին Ռուսաստանից
փախչելու վորոշմանը հանգել: Նա սկսեց նախապա-
րաստվիլ նավով փախչելու դեպի Կոստանդնուպոլիս:
Բարեկամներից մի քանիսն ոգնում ևլին նրան: Բայց
փախուստն ինչ-ինչ պատճառներով գլուխ չեկավ:

Քանի վոր Պուշկինը համարվում ևր արտաքին
գործոց մինիստրության սիստեմի ծառայող, ուս-
տի հրաժարականի վերաբերյալ խնդրագիրն ուղարկ-
վեց Պետերբուրգ: Այն ինչ Վորոնցովը քնած չևր: Մե-
կը մյուսի յետևից նա Պուշկինի մասին զեկուցագրեր
ևր ուղարկում Պետերբուրգ: Նա աշխատում ևր հավա-
տացնել կառավարությանը, վոր Ողեսայի հասարա-
կությունը ծայր աստիճանի վտանգավոր և Պուշկինի
համար, վոր նա կարող և նրան վարակել մոլորու-
թյուններով և վտանգավոր մտքերով, վոր շատ ոգ-

տակար կլինի Պուշկինին հեռացնել նրա յերկրպագու-
ների շողոքորթութունից, վորոնք նրա գլուխը պըտ-
տեցնում և յերիտասարդին ներշնչում են այն միտքը,
թե նա յերեկելի գրող է, «այնինչ նա սոսկ թույլ ըն-
գործակող է գրող յորդ Բայրընի, վորի ոգտին շատ
քիչ բան կարելի յե ասել»

Պուշկինը հանգիստ սպասում էր պաշտոնաթո-
ղության: Իսկ ամպերն ավելի ու ավելի եյին խտա-
նում նրա գլխավերևը: Մոսկվայի վոստրիկանություն-
նը բռնեց Պուշկինի մի նամակը՝ գրած իր բարեկա-
մին, ուր նա գրում էր աստծո գոյության և հոգու
անմահության ոգտին յեղած պատճառաբանություն-
ների անհամոզիչ լինելու մասին: Վորոնցովը Պետեր-
բուրգից մի գրություն ստացավ, վորով հրահանգվում
էր Պուշկինին հեռացնել ծառայությունից՝ վատ վար-
քի համար և անհապաղ վտարել ծնողների կալվածքը:
Պսկովի նահանգը, տեղական իշխանության հսկողու-
թյան տակ: Պուշկինը շնչեց, յերբ նրան հայտնեցին
ցարի վորոշումը: Յեվ բոլորին այդ վորոշումը զար-
մացրեց իր խստությամբ: 1824 թվի հուլիսի 3-ին
Ուխտայի քաղաքապետը Պուշկինին ուղարկեց Պսկովի
նահանգը:

ՄԻՆԱՅԼՈՎՍԿՈՅԵՅՈՒՄ

Պուշկինն իշխանության հրամանով ուղեկորվեց
առանց վորեւի տղ կանգ առնելու և ոգոստոսի 9-ին
հասավ ծնողների կալվածքը, Միխայլովսկոյի գյուղը:

Գրեթե չերկու տարի նա անցկացրեց գյուղում
կատարյալ մենակության մեջ իր պառավ դայակ Ա-

լիսնա Ռոդիոնովայի հետ: Առավոտյան վեր եր կենում
և սառը ջրի լողանք ընդունում, իսկ հետո նստում
էր գրելու: Ուշ եր ճաշում. ճաշից հետո ձիով շրջա-
գայում էր, յերեկոյան ձանձրությունից ինքն իր հետ
բիլիարդ էր խաղում կամ թե յսում էր դաշակի հե-
քիաթները: «Ինչ սքանչելի բաներ են այս հեքիաթ-
ները, - հիացմունքով գրում էր Պուշկինն իր բարե-
կամներին:— Ամեն մեկը մի պոեմ է... Դայակու Տատ-
յանայի դայակի որդիներն են. նա յե իմ միակ բա-
րեկամունքին, և միայն նրա հետ յես չեմ ձանձրա-
նում»:

Տոն որերին Պուշկինը յերբեմն ողւսական կար-
միր շապիկ էր հագնում, թոկ էր կապում մեջքին և
ճանապարհվում էր հարևան Սվյատաֆորկի վանքը
տոնավաճառի, նստում էր կույր մուրացկանների մոտ,
լսում և գրի յիր առնում նրանց յերգերը Դազարուսի,
աստծո սարգ Ալեքսեյի մասին:

Հարևան կալվածատերերի հետ Պուշկինը հարա-
բերություն չունեւր, միայն հարևան Տրիգորսկոյի
գյուղի կալվածատիրուն Պրասկովյա Ալեքսանդրովնա
Ռախովայի հետ էր ծանոթություն պահում: Նա ար-
դեն իսկ վոչ — յերիտասարդ, բայց կրթված և խելոք
կին էր: Պուշկինը շատ էր սիրում նրան և մինչև իր
կյանքի վերջը բարեկամական հարաբերություններ
պահպանեց նրա հետ:

Պուշկինը հյուծվում էր կարոտից և ձանձրույ-
թից: Նա միշտ սիրէլ է աղմուկը, շարժումը. մեծ
հասարակությունը, մտավոր լարված մթնոլորտը: Մի-
խայլովսկոյից նրա գրած նամակները լի յեն այս-
պիսի խոստովանություններով. «Միխայլովսկոյն հեղ-

ձուլցիչ ե ինձ համար», «մեղանում անձրեւը շատ ե
աղմկում, քամին աղմկում ե, անտառն աղմկում ե,
աղմկալի յե, բայց ձանձրալի» և այլն: Նրա հոգին
կատաղությամբ եր լցվել կառավարության հալածանք-
նեւրի դեմ, վորը մի տեղից մյուսն եր գցում նրան և
հնարավորությունն չեւ տալիս հանգիստ աշխատելու:
Յեւ գարձյալ Պուշկինի առջև՝ վորպես դրությունից
դուրս գալու միակ յելք, սկսեց ուրվագծվել փոխուս-
տը դեպի արտասահման: Սակայն իրագործել այն
դարձյալ չհաջողեց:

պակեցութեամբ, — բացականչեց Պուշկինը, հետո, հան-
գըստանալով, ավելացրեց, բայց և այնպես, յես քեզ,
սիրելի Պուշկին, չեմ ստիպի խոսել Թերեւս, դու իրա-
վացի յես, վոր ինձ չես վստահում: Ճիշտ է, յես ար-
ժանի չեմ այդ վստահութեան իմ շատ հիմարութեան-
ների պատճառով:

յես իմ տրագեդիան դասավորեցի մեր հոր՝ Շեքսպիրի սիստեմով... Յես նրան նմանեցրի բնավորությունների ազատ ու լայն պատկերումը, տիպերի արտասովոր կազմությունը և պարզությունը... Յես հաստատապես հավատացած եմ, վոր մեր թատրոնի համար պատշաճ են շեքսպիրյան դրամայի ժողովրդական որինքները և վոչ թե Ռասինի տրագեդիաների արքունական սովորույթը: Դարի վոգին պահանջում է մեծ փոփոխություններ նաև դրամատիկական բեմում»:

1825 թվի աշնանը Պուշկինն ավարտեց «Բորիս»-ը, ինքն իրեն բարձրաձայն կարգալով ծափ տըվեց և խանդավառ բացականչեց — «Այ դու Պուշկին, այ դու շան վորդի»:

Միխայլովսկոյեյում Պուշկինը շարունակեց գրել «Ոսկերի»-ը, վոր սկսել եր Ուեեսայում: Վերջացրեց ցերբորդ գլ լիւր. գրեց չորրորդ և հինգերորդ գլուխները: 1825 թվի դեկտեմբերի կեսերին յերկու առավոտ նստելով՝ գրեց «Կոմս Նուլին» պոեմը:

1 25 թվի նոյեմբերի 19-ին (հին տոմարով) անըստ պատելի կերպով մեռավ կաջար Ալեքսանդր առաջինը: Նրա գահաժառանգն եր համարվում իր յեղբայր Կոնստանդինը, բայց նա վաղուց արդեն հրաժարվել եր զահակալական իրավունքներից: Սակայն այդ բանը չգիտես ինչո՞ւ գողտնի յեր պահվում: Կաջար պիտք եր դառնար ըստ կարգի հաջորդ յեղբայրը — Նիկոլայը: Զորքերը նախ բերվեցին յերդում տալու Կոնստանդինին, և Նիկոլայն ինքն ել ցերբում տվեց նրան. հետո սկսեցին յերդման տանել Նիկոլային: Դադտնի ընկերության անդամները վորոշեցին ոգտվել այդ

թյուրմացությունից և դինվորական հեղաշրջման ճանապարհով հասնել ինքնակալության սահմանափակմանը, կամ նույնիսկ տապալմանը: Նրանք զորքերին ներշնչեցին, թե Կոնստանդինը բռնի կերպով եմեկուսացված, և դեկտեմբերի 14-ին նրանց դուրս բերին Սենատի հրապարակը Նիկոլայի դեմ: Ապրտամբությունը ճնշվեց Նիկոլայի թնդանոթներով:

Գահակալության փոփոխությունը մեծ հույսեք ծնեցրեց Պուշկինի հոգում: Նա վորոշեց միջնորդություն հարուցել իր ազատագրման մասին: Չեր կարելի ավելի բարենպաստ մոմենտ ընտրել միջնորդություն հարուցելու համար: Ծիշտ ե, ինքը Պուշկինը գողտնի ընկերության անդամ չեր, բայց գրեթե բոլոր ձերբակալվածների մոտ գտնում եցին նրա հեղափոխական բանաստեղծությունները: Բոլոր տվյալների հիման վրա կառավարության համար միանգամայն պարզ կերպով ուրվագծվեց Պուշկինի հսկայական ազիտացիոն դերն ապստամբության նախապատրաստման գործում:

Պուշկինի խնդրագրին պատասխան չտրվեց: Վերջացավ հետաքննությունը: Հինգ դեկտեմբրիստի կախաղան հանեցին, ավելի քան հարյուր հոգու աքսորեցին Սիբիր, տաժանակիր աշխատանքի: Պուշկինը ծանոթ եր կախաղան հանվածների մեծ մասի հետ, ճանաչում եր աքսորվածներից շատերին: Նրանց նրկատմամբ տեսնված դատաստանը նրա վրա ցնցող տպավորություն թողեց: «Նախադան հանվածները կախաղան են հանված, — գրում եր նա, — բայց հարյուր քսան բարեկամների, յեղբայրների, ընկերների տաժանակիր աշխատանքը սոսկալի յե»: Հետագայում

գեռ յերկար ժամանակ Պուշկինն իր սեփագրություններէ մեջ նկարագրում եր կախաղանը հինգ դիակներով և մտախօհ մակագրում եր. «Յես ել կարող եյի, ինչպես այստեղ ե...»: «Յես ել կարող եյի...»:

1826 թվի սեպտեմբերի 3-ին Պուշկինն իր յերեկոն անցկացրեց Տրիգորսկում: Սքանչելի չեղանակ եր: Պուշկինը շատ զվարթ եր, զբոսնում եր որիորդների հետ. յերեկոյան ժամը 11-ին նրանք ուղեկցում եյին Պուշկինին դեպի Սիխայլովսկոյե տանող ճանապարհը: Իսկ լուսարացին՝ Տրիգորսկոյե վազ տվեց Պուշկինի պառավ դայակ Արինա Ռոդիոնովնան, զգզեզված, վախեցած և հեկեկալով: Նա հաղորդեց, վոր գիշերը Սիխայլովսկոյե յեր չեկել ինչ-վոր սպա կամ զինվոր, վերցրել եր Պուշկինին և տարել իր հետ:

Մինչ այդ, Պուշկինը Ֆելդշեյերի հետ կառքով ուղևորւմ եր դեպի Մոսկվա: Գնում եյին գիշեր — ցերեկ: Սեպտեմբերի 8-ին տեղ հասան: Պուշկինին ժամանակ չտվին վոչ հանգստանալու, վոչ շորերը փոխելու և վոչ ել սափրելու. ցրտից դողալով, ցեխով պատված՝ նրան տարան ուղղակի պալատ և մտցրին Նիկոլայի առանձնասենյակը:

Կայսրը Պուշկինին դիմավորեց շատ վողորմաժաբար: Նրանց միջև յերկար խոսակցություն տեղի ունեցավ: Յարը հարցրեց.

— Պուշկին, կմասնակցեյի՞ր արդյոք դեկտեմբերի 14-ին, յեթե Պետերբուրգում լինեյիր:

Պուշկինը համարձակ պատասխան տվեց.

— Անպայման, արքայի իմ բոլոր բարեկամները դավադրության մեջ եյին և չես չեյի կարող չմասնակցել դրան: Միմիայն իմ բացակայությունը փրկեց ինձ:

Նիկոլայը հարցրեց, թե փոխվել ե արդյոք նրա մտածելակերպը և խոսք տալիս ե այլ կերպ մը՝ տածել ու գործել, յեթե նրան ազատություն արվի...

Հետո սառը հարցրեց.

— Այժմ ի՞նչ ես գրում:

— Գրեթե վոչինչ, գրաքննությունը շատ խիստ ե:

— Իսկ ինչո՞ւ յիս այնպիսի բան գրում, վոր գրաքննությունը չթուլատրի:

— Գրաքննությունն ամենաանմեղ բաներն ել թույլ չի տալիս:

— Դե լավ, ուրեմն չես կլինեմ քո գրաքննիչը: Ինձ ուղարկիր այն ամենը, ինչ կգրես:

Կայսրը՝ ձեռքից բռնած առանձնասենյակից դուրս տարավ հուզված Պուշկինին և ընդունարանում խըմբված պալատականներին ասաց.

— Պարոնայք, Ահա ձեզ նոր Պուշկինը: Հնի մասին մոռանանք:

Բայց դրանք լոկ խոսքեր եյին: Ամբողջ վարքը պարզ կերպով ցույց տվեց ցարին, վոր Պուշկինն ամենևին ել այդպիսի նոր մարդ չի դալ՝ ձե:

Պարզ եր, վոր նրանից յերբեք Դերժավին, Կարամզին կամ Ժուկովսկի դուրս չեր գա, վոր ցարը յերբեք չեր կարողանա հանգիստ սրտով վստահել նրան:

ՅԱՐԻ ՅԵՎ ԺԱՆԴԱՐՄՆԵՐԻ ԽՆՍՄԱԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՏՕԿ

Պուշկինն ազատություն ստացավ և մնաց Մոսկվայում ապրելու: Մոսկվան Պուշկինին խանդավառությամ դիմավորեց: Յերը նա առաջին անգամ յերեկաց թատրոնում, բոլոր շարքերով անցավ նրա ա-

նունը կրկնող շշուկը բոլոր հայացքները, բոլոր հեռագրականներն ուղղվել էյին նրա վրա, վոչ վոք քեպի բեմը չէր նայում: Հավաքույթներում և պարահանդեսներում ընդհանուր ուշադրությունն ուղղվում էր Պուշկինի վրա, կանաչը շրջապատում էլին նրան, անընդհատ նրան էյին ընտրում կոտիլոնի և մազուրկայի համար: Առավոտները Պուշկինի ընդունարանը լեցուն էր լինում այցելուներով, նրան ճանաչում էր ամբողջ քաղաքը, բոլորը նրանով հետաքրքրվում էյին: Ամենաաչքի ընկնող մարդիկ պատիվ էյին համարում ծանոթանալ նրա հետ:

Հետագա տարիները Պուշկինն ապրեց մերթ Մոսկվայում, մերթ Պետերբուրգում: Նա հափշտակությամբ անձնատուր յեղավ մեծ քաղաքի բավականություններին: Բայց և այնպես խիստ շատ աշխատում էր: Իրար հետևից գրեց «Յեկվենի Ուիդին»-ի գլուխները: 1828 թվի ցետտ աշնանը Պուշկինը չերկուցեր շաբաթում գրեց ամբողջ «Պոլտավա»-ն: Նա այն գրում էր իրոք վոր «Է՛ հնչյուններով, Է՛ խոփումությամբ լեցուն»: Դրում էր ամբողջ որերով, Բանաստեղծությունները նույնիսկ նա տեսնում էր յերազում, այնպես վոր գիշերը վեր էր թռչում անկողնից և գրի յեր առնում մթան մեջ: Այն մտերը, վորոնք չէին կարողանում հափածոյի վերածվել, նա գրի յեր առնում արձակով: Բայց հետո ինամքով բոլորը հղկում էր, ջնջում, նորից գրում, նորից ջնջում: Ընդհանրապես իր յերկերի վրա Պուշկինը խիստ շատ էր աշխատում: Նրա սեպրությունները ներկայացնում են հաջորդաբար նորից և նորից ջնջված, իրար վրա ծեփված տողերի և բառերի համատարած մի ցանց:

Աքսորից վերադառնալուց հետո՝ Պուշկինը ցարի և Կռաւվարության նկատմամբ իրեն այնպես էր պահում, վոր վոչ մի բանում չէր կարող կշտամբանքի տեղի տալ:

Ինչպիսին էլ լինէր այդ ժամանակ Պուշկինի իսկական վերաբերմունքն ինքնակալության հանդեպ, այնուամենայնիվ, նա վոչ մի բանով առիթ չէր տալիս իրեն կասկածելու քաղաքական անբարեհուսության մեջ: Մակայն Նիկոլայը շարունակում էր ամենախոր անվտանգությամբ վերաբերվել նրան: Այն «վորոմածությունները», վորոնց առատորեն արժանացնում էր Պուշկինին կայսրը, բանից դուրս է գալիս՝ նրանից խլում էյին նույնիսկ այն իրավունքները, վորոնցից ոգտվում էր ամեն մի քաղաքնի:

Պուշկինի և ցարի միջնորդն էր նորին մեծության սեփական գրասենյակի նշանավոր «Յերրորդ բաժանմունքի» պետ, ժանդարմական գեներալ Բենկենդորֆը, վորը ցարի ամենամոտիկ մարդն էր: Մոսկվայում բարեկամների շրջանում Պուշկինը կարգաց իր «Բորիս Գոդունով»-ը: Բենկենդորֆից անմիջապես ցուցում չեկավ, վոր առանց վաղորոք ցարին նայել տալու՝ Պուշկինն իրավունք չունի վորեւ ճանապարհով «տարածել» իր յերկերը: Դուրս էր գալիս, վոր Պուշկինը, ուրիշների համեմատությամբ իրր թե առանձնաշնորհյալ վիճակում դրված լինելով հանդերձ, չէր կարող նույնիսկ իր յերկերը կարգալ բարեկամներին՝ առանց նախնական թույլտվության:

Վորոշելով ձեռնարկել «Բորիս Գոդունով»-ի տեղադրությանը, Պուշկինն իր պիեսն ուղարկեց ցարին գրաքննության համար: Շուտով նա Բենկենդորֆից

տեղեկութիւնն ստացալ, վոր կայսրը մեծ գոհունաւորութեամբ կարողաց պիտար և նրա վերաբերելով զեկուցագրի վրա բարեհաճեց զրել հետեյալը. «Յեա գահում եմ, վոր պ. Պուշկինի նպատակը կատարված կլինի եր յեթե նա հարկ յեղած մաքրադարձումով իր կոմեդիան վերափոխի պատմական վիպակի կամ վեպի, վալտեր Սկոտի նմանողութեամբ»: Տգետ կայսրը բանաստեղծին հանձնարարում եր արմատապես վերամշակել հանճարեղ յերկը նրա ցուցումների համաձայն: Այս ապուշ հանձնարարութեան ամբողջ կոմիդիոյ մենք կգնահատենք, յերբ հիշենք, վոր «Բորիս Գոգոլնով»-ը գրելիս՝ Պուշկինի գլխավոր նպատակն եր յեղել հենց մեր թատրոնի խոր ռեֆորմը: Պուշկինը դառն հիգնանքով պատասխանեց Բենկենդորֆին. «Համաձայն եմ, վոր իմ դրամատիկական պոեմն ավելի շատ թեքվում ե զեպի պատմական վեպը, քան թե զեպի տրագեդիան, ինչպես վոր արքա կայսրը բարեհաճել ե նկատել: Յալում եմ, վոր ուժ չունեմ վերակառուցել մի անգամ արդեն գրածս»: Ինքնակալի խորհուրդը հրաման ե, — հարկ յեղալ պիտի տպագրությունը հետաձգել:

Այսպես սկսվեց ժանդարմի և նրա չարամիտ հրամանատարի խնամակալութիւնը հանճարեղ բանաստեղծի վրա, վորը տեւեց մինչև նրա կյանքի վերջը: Խնամակալութեան տակ եր վոչ միայն նրա գրական գործունեւթյունը, այլև նրա կյանքի յաւրաքանչյուր քայլը:

Յերկու սպայի մոտ գտնվեցին գրաքննութեան կողմից արգելված դրվագներ «Անդրե Շենյե» բանաստեղծութեանից՝ «Դեկտեմբերի 14-ին» վերնագրով:

Այդ գործով պատասխանատուութեան կանչվեց նաև Պուշկինը, նրան մի շարք հարցաքննութիւններ յենթարկեցին: Պուշկինին, վերջապես, հաջողվեց ապացուցել, վոր այդ դրվագը վոչ մի առնչութիւն չունի դեկտեմբերյան դեպքերի հետ և գրված ե յեղել դեկտեմբերի 14-ից շատ առաջ: Արդյունքը յեղալ այն, վոր նրան ամենախիստ կերպով արգելվեց «հասարակութեան մեջ թողնել» իր յերկերը՝ առանց գրաքննութեան, իսկ նա ինքը դրվեց վոստիկանութեան գաղտնի հսկողութեան տակ:

Դեռ այդ գործը չեր վերջացել, յերբ մի նոր, ավելի լուրջ գործ հարուցվեց Պուշկինի դեմ: Կառավարութեան ձեռքը հասալ դեռևս Կիշինևում Պուշկինի գրած «Գավրիլիադա» հակակրօնական պոեմը, վորը ծաղրում եր ավետարանական առասպելը Քրիստոսի անարատ հղացման մասին: Այսպիսի սրբապղծութիւնը կարող եր Պուշկինին սպառնալ հավիտենական բանտարկութեան վանական ամենասուսկալի բանտերից մեկում: Բաղմաթիւ հարցաքննութիւնների ժամանակ Պուշկինը համառօրեն ժխտում եր իր հեղինակ լինելը, իսկ իր հոգու խորքում շատ անհանգիստ եր: «Կանխազգացում» բանաստեղծութիւնից կարելի չե տեսնել, թե Պուշկինն այդ ժամանակ ինչքան եր հոգնել անընդհատ հետապնդումներից:

Գլխիս վերե՝ կրկին ամպերն
Հավաքվեցին լուսթեան մեջ,
Ճակատագիրս նախաձգեռն՝
Սպառնում ե կրկին, անվերջ —
Դժբախտութիւն աղետաբեր...

Կայահպանեմ արհամարհանքս՝
Ճակատագրի արդյոք հանդեսդ,
Յնվ կտանեմ նրա դեմ արդ
Տոկունությունը հաղվադեսս՝
Ջահելությանն իմ այս հպարտ:

Այս մըրկոտ կյանքից հոգնած՝
Սպասում եմ յես փոթորկի...
(Թարգմ. Վեսպեր)

Վերջ ի վերջո, լիովին չպարզված պատճառներով,
այս գործը կարճվեց:

ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ԴԵՊԻ ԿՈՎԵՍՍ

Քսանական թվականների վերջում մերձավորներն սկսեցին վորոշ փոփոխություն նկատել Պուշկինի բնավորության մեջ: Նա ավելի պակաս հաճուքով էր հասարակության մեջ լինում, սկսել էր իր անկյան, ընտանեկան կյանքի պահանջն զգալ:

1828 թվին Մոսկվայի պարահանդեսներից մեկում նա ծանոթացավ տասնվեցամյա մի աղջկա՝ Նատալիա Նիկոլայեվնա Գոնչարովայի հետ: Դա մոսկվացի դատարկամիտ որիորդ էր, վորի ամբողջ կրթությունն այն էր, վոր լավ խոսում էր ֆրանսերեն և հիանալի պարում: Բայց նա զմայլելի գեղեցկության տեր էր: Պուշկինը սիրահարվեց նրան, ներկայացվեց նրա ծնողներին, սկսեց լինել Գոնչարովների տանը: Պատմում են, վոր այդ ժամանակ Նատալիա Նիկոլայենան Պուշկինից նույնիսկ վոչինչ չէր կարդացել,

ընդհանրապես իր ամբողջ կյանքում խորապես անտարբեր է յեղել դեպի պոեզիան: Նրա հետ Պուշկինը վոչ մի հոգեկան առնչություն չէր կարող ունենալ: Նա դիտում էր նրան «Չերմեռանդորենն ծնրադրելով գեղեցկության սրբության առջև», այրվում էր սիրուց, բայց զգում էր, վոր աղջկին անտարբեր է իր նկատմամբ, վոր ինքը վոչնչով չի կարող նրան հետաքրքրել և հրապուրել: Նրա հետ ամոթխած էր, յերկչոտ, ինչպես առաջին անգամ սիրահարված պատանին: Յնվ ընդհանրապես Գոնչարովների ընտանիքում նա սառնություն էր զգում և նեղվում: Մորը, Նատալիա Իվանովնային, Պուշկինը դուր չէր գալիս: Չնայած այդ ամենին, Պուշկինը 1829 թվի ապրիլի վերջում առաջարկություն արավ Նատալիա Նիկոլայեվնային: Նրան ուղղակի չմերժեցին, բայց պատասխանեցին, թե Նատալան դեռ շատ ջահել է, թե պետք է սպասել...

Նույն գիշերը Պուշկինը մեկնեց Կովկաս, գործող բանակ:

Այդ ժամանակ Ռուսաստանի պատերազմն էր թյուրքիայի դեմ: Կովկասյան ճակատում գլխավոր հրամանատար Պասկևիչը ներխուժել էր թյուրքիայի սահմաններից ներս և հարձակվում էր Երզրումի ամրոցի վրա: Նրա բանակում ծառայում էր Նիժնի-Նովոգորոդի զրագունների զնդի հրամանատար, Պուշկինի հին բարեկամ Նիկ. Նիկ. Ռաևսկի — կրտսերը, իսկ Ռաևսկու համհարզն էր Պուշկինի կրտսեր յեղբայր Լեվը: Մայիսի վերջում Պուշկինը գնաց Թիֆլիս, այնտեղ ապրեց յերկու շաբաթ և ճանապարհ ընկավ բանակին հասնելու: Հասավ, ներկայացավ Պաս-

կէիշին և տեղավորվեց Ռաեակու վրանում:

Բանակային կյանքը շատ դուր յեկավ Պուշ-կինին:

«Թնդանոթը, — պատմում ե նա, — մեզ վեր եր կացնում արշալույսին: Բունը վրանում զարմանալի առողջ քուն ե: Ճաշին ասիական խորովածը ցոզում եյինք Տավրիկյան ձյան մեջ սառցրած անգլիական գարեջրով և շամպայնով»:

Պուշկինը շրջագայում եր կազակի ձի հեծած, մտրակը ձեռքին: Սև սյուրտով հագած և գլխին ցիլինդր ծածկած աշխարհիկ մարդը զինվորականների մեջ շատ անսովոր պատկեր եր ներկայացնում: Զինվորները Պուշկինին գերմանացի քահանա եյին համարում:

Բանակը հասավ Երզրում և 1829 թ. հունիսի 27-ին վերցրեց քաղաքն առանց վորեւ դիմադրության հանդիպելու: Այդ չխանգարեց Պասկևիչին քաղաքի առումը պատկերացնել վորպէս մեծ հաղթանակ: Պուշկինն Երզրումում ապրեց ավելի քան յերեք շաբաթ: Բաղաքում ժամտախտ չերևան յեկավ: Նա վորոշեց մեկնել, Պասկևիչը պահում եր Պուշկինին, առաջարկելով հետագա ձեռնարկումների ականատեսը լինել: Բայց, ըստ յերևույթին, Պուշկինի համար բոլորովին պարզ եր այդ ձեռնարկումների բնույթը, նա հրաժեշտ տվեց Պասկևիչին և մեկնեց Ռուսաստան:

*
* *

Վորքան ավելի յեր առնականանում Պուշկինի ըս-

տեղծագործությունը, վորքան նա առաջ եր գնում, այնքան ավելի քիչ եր սկսում նրան հասկանալ քնննադատությունը, այնքան ավելի սառն եյին վերաբերվում ընթերցողները նրան:

«Պոլտավա»-ն սառն ընդունելություն գտավ հասարակության կողմից, իսկ Բուլգարինի որդան «Սեվերնայա Պչելա»-ն չարախնդրեն զրում եր «Հասարակության կողմից «Պոլտավա»-յին ցույց տրված սառն ընդունելությունը պարզ ապացույց ե այն բանի, վոր անունների համայքն անհետացել ե»:

Անտարբերությամբ ընդունվեց «Բորիս Գորուշով»-ը, վորը 1830 թվին վերջապէս լույս տեսավ: Նրա մասին գրում եյին. «Պոեզիան ստեղծագործություն ե. իսկ այստեղ վոչ մի որիդինալ ստեղծագործություն ե. իսկ այստեղ վոչ մի որիդինալ ստեղծագործություն չկա: Բորիսը և Շույսկին չափածոյի յեն փոխադրված լոկ Կարամզինի յերգածաչն պոեմից»: «Ոնեգին»-ի յոթ լորդ գլխի, այդ վեպի լավագույն գլուխներից մեկի մասին հայտարարում եյին՝ «Լիակատար անկում»:

Պոշկինը փակվելով սառն և լռին մեկնության մեջ, Պուշկինը գրում եր.

Պոեմ, մի գնահատիր դու սերը ժողովրդի,
Շուտ կընդ աղմուկը դովստների խանդավառ.
Կըսես դատն հրմարը, սառ ձիծաղը ամբիթի,
Բայց անսահման մեա դու, մեա հանգրստ և մոալ:
(Թարգմ. Վեսպեր)

Պուշկինի հասարակական աշխարհայեցողության մեջ դեռևս զեկտեմբերյան ապստամբությունից առաջ սկսված բեկումնը ժամանակի ընթացքում անընդհատ աւժեղացավ:

Նա առաջվա պես դառնորեն ցավում եր տաժա-
նակիր աշխատանքի ուղարկված դեկարրիստների հա-
մար, չեր կորցնում հույսը, վոր նրանց ներուժն կը-
շնորհեն, բոցավառ վողջույն եր ուղարկում նրանց՝
Սիրիր և գուշակում եր ցանկալի ժամանակների գա-
լուստը.

Յեւ կրնկենն մի որ չղթաները ձեր,
Բանտը կդառնա խղճուկ արաւի,
Ազատութիւնը դեմ կվաղի ձեզ,
Ու ընկերներէց սրբը կստանաք:

(Թարգմ. Դ. Դեմիրճյան)

Նա իրեն նկարագրում եր յերգիչ Արիոնի կեր-
պարանքով, վորը փրկվեց ընդհանուր նավախորտա-
կումից:

Կորան լուղորդն ու դեկավար,
Ոյ յես միայն, յերգիչս վառ,
Խորհողովոր՝ ափ նետվեցի
Յեւ յերգում եմ յես առնացի՝
Նախկին հիմներն ահա կրկին,
Ու թաց դգեստս տրեգակի
Ներքո փռած՝ մի ժայռի տակ
Չորացնում եմ:

(Թարգմ. Վեսպեր)

Բայց նախկին հիմների համար նա այժմ հալած-
չունիւր. դեկարրիստները գործը նա անհուսալիորեն
տանուկ տված եր համարում:

ՄՈՍԿՎԱՅԻՆ ՅԵՎ ԲՈՒԴԻՆՈՅԻՆ

1830 թվի վաղ գարնանը Պուշկինի՝ Մոսկվայի
բարեկամներից մեկը պարահանդեսում Նատալիա Նի-
կոլանա Գոնչարովայի և նրա մոր հետ խոսեց Պուշ-

կինի մասին: Մայր ու աղջիկ բարեհաճորեն աքտա-
հայտվեցին Պուշկինի մասին և խնդրեցին բարեւել
նրան: Պուշկինը հոգով կենդանացավ մի ակնթար-
թում պատրաստվեց և Մոսկվա սլացավ: Նա այցելեց
Գոնչարովներին: Նրան փաղաքշանքով ընդունեցին:
Նա դարձյալ սկսեց լինել նրանց տանը և ապրիլի
6-ին յերկրորդ անգամ առաջարկութիւն արավ:

Պուշկինի առաջարկութիւնն ընդունվեց:

1830 թվի մայիսի 6-ին տեղի ունեցավ Պուշ-
կինի պաշտոնական նշանդրեքը Նատալիա Նիկոլայեւ-
նա Գոնչարովայի հետ: Պուշկինի հայրը վորդու-
ամուսնութեան առթիւ Նիժնի — Նովգորոդի իր կալ-
վածքներից նրան հատկացրեց Կրիստենեւ գյուղի յեր-
կու հարյուր չգրավադրված գյուղացիական «շունչ»:
Այնպէս Պուշկինը գնաց Նիժնի — Նովգորոդի
նահանգը, վորպեսզի անցնի կալվածքի գլուխը և
կարգի բերի իր գույքային գործերը: Նա նախատե-
սում եր շատ քիչ ֆնալ այնտեղ: Այն ինչ Վոլգայով
դեպի վեր եր բարձրանում խոլերան: Մոսկվայից հաշ-
ված յերկրորդ կայանում Պուշկինն իմացավ, վոր խո-
լերան արդեն հասել ե Նիժնի: Յերբ նա չեկավ Բու-
դինո (հայրենական կալվածքը), շրջապատի գյուղերը
շղթայվեցին պահակներով, ամեն տեղ կարանտիններ
դրվեցին: Ժողովուրդը տրտնջում եր, տեղ-տեղ բռն-
տեղ եյին բռնկում:

Շաբաթներ շաբաթներ, ամիսներ ամիսներ
հետեւից անցնում եյին, իսկ Պուշկինը դեռ նստած եր
Բուդինոյում: Խոլերան տարածվեց, մոտեցավ Մոսկ-
վային, կարանտինները փակեցին բոլոր ճանապարհ-
ները, Մոսկվան շղթայվեց գինվորական պահակախմ-
բերով: Ասում եյին, թե խոլերան արդեն Մոսկվա-

յուսմն եւ Պուշկինը սաստիկ անհանգստանում եր իր հարսնացույի, նրա առողջութեան և անվտանգութեան համար. մանավանդ, վոր լուրեր եյին գալիս թե հարսանիքը քանդվում եւ, Նատալիա Նիկոլայեֆնան ուրիշի հետ եւ ամուսնանում. Նա ձգտում եր գեպի Մոսկվա, յերկու անգամ դուրս յեկավ Բոլդինոյից, հուլյս ունենալով անցկենալ կարանտիններէ միջով, բայց յերկու անգամին ել հարկ յեղավ վերադառնալ:

Այդ աշնանը, վոր Պուշկինն անցկացրեց Բոլդինոյում, նրա ստեղծագործութեան թափը միանգամայն անսովոր եր. Յերեք ամսում նա գրեց «փոքրիկ տրագեդիաներ», «Տնակ Կոլոմնայում», Բեկինի պատմվածաշարը, «Ոնեգին»-ի վերջին յերկու գլուխները, մոտ յերեսուն լիբրիկական բանաստեղծութիւն: «Վորդեծնութեան աշուն» եր անվանում դա Պուշկինը:

Զարմանալի յեն այդ ժամանակ Պուշկինի գրածների վոչ միայն քանակն ու բարձր վորակը, այլեւ այն հեշտութիւնը, վորով նա մի տրամադրութիւնից բոլորովին այլ տրամադրութեան եր անցնում: Այնպիսի թափանցիկութեան աստիճանի զվարթ պատմվածքներին, ինչպեա «Գեղջկուհի որիորդը», «Բուք»-ը, «Տնակ Կոլոմնայում», հաջորդում եյին խորապես լուրջ դրամաներ, ինչպեա «Ժլատ ասպետ»-ը, «Մոցարտ և Սալցերի»-ն, «Ննճուկք ժանտախտի ժամանակ»: Այդ աշնան լիբրիկան լեցուն եւ ամենաբազմազան, իրար հակադիր տրամադրութիւններով:

Միայն գեկտեմբեր ամսի սկզբին Պուշկինին հաջողվեց, վերջապես, դուրս պրծնել Բոլդինոյից: Դեկտեմբերի 5-ին նա Մոսկվայում եր:

Հարսանիքը տեղի ունեցավ 1831 թվի փետրվարի 18-ին Բոլշայա Նիկիտսկայա փողոցի (այժմ Գեքցենի փողոցի) Բոլշոյե Վոզնեսենիե յեկեղեցում: Պուշկինը, ի հակադրութիւն վերջին որերի, ուրախ եր, զվարթ, բարեկամներին կատմամբ՝ սիրալիր, ծիծաղում եր: Բայց ծիսակատարութեան ժամանակ յերբ մատնին եր փոխանակում եյին, Պուշկինի մատանին ընկավ հատակի վրա: Հետո նրա մոմը մարեց: Մնահավատ Պուշկինը դժգունեց և շշնջաց:

— Այս բոլորը վատ նախագուշակումներ են:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆՅ ՀԵՏՈ

Պուշկինը հուլյս ուներ կնոջ հետ միասին մնալ Մոսկվայում ապրելու: Նրանք դրադեցնում ելին լավ կահավորված մի բնակարան՝ Արբատում: «Յեա ամուսնացած եմ և յերջանիկ եմ,— գրում եր Պուշկինը Պըլետնեվին:— Մի ցանկութիւն ունեմ, այն, վոր կյանքումս վոչինչ չփոխվի. լավագուցնի չեմ սպասում: Այս վիճակն ինձ համար այնքան նոր եւ, վոր ասես թե վերածնված լինեմ»: Բայց գնալով ուժեղանում ելին ընդհարումները զոքանչի հետ: Նատալիա իվանովնայն չարախոսում եր Պուշկինի մասին. ամեն կերպ նոյնիսկ չարախոսում եր Պուշկինի մասին. ամեն կերպ սեղանում եր նրան իր աղջկա առաջ: Այնպիսի դատարկ վեճեր սկսվեցին, վոր Պուշկինն ալիս անկարող եր տանել: Նա լուծարքի յենթարկեց Մոսկվայի իր բնակարանը և մայիսի կեսերին կնոջ հետ միասին գնաց Պետերբուրգ: Այնտեղ ել վորոշեցին հաստատուել իսկ ամառվա համար մի ամառանոց վարձեց Յարսկոյե Սելոյում, Պետերբուրգի տակ:

Պուշկինը սիրում էր իր կնոջը: Բայց Նատալիա Նիկոլայեվնային խիստ հետաքրքրում էին արդու-
զարդն ու աշխարհիկ հաջողութիւնները: Ամուսնու
լարված ստեղծագործական և մտավոր կյանքում՝ նա
անընդունակ էր վորեւէ մասնակցութիւն ունենալ:
Դեռևս ստեղծագործական հույզով լեցուն՝ Պուշկինը
գալիս էր նրա մոտ կարդալու նոր բանաստեղծու-
թիւնները, իսկ նա ճղավում էր:—Տեր իմ աստված,
ինչքան ես ինձ ձանձրացրել քո վոտանավորներով,
Պուշկին:

Սոկրատն, վոր ձմեռը վերջացած էր թվում, դար-
նանս սկսեց մոլեգնել նոր ուժով և շարժվեց դեպի
Պետերբուրգ: Կայսրն արքունիքի հետ փոխադրվեց
Յարսկոյե Սելո. «Յարսկոյե Սելոն յեռուկեռ ապրեց
և մայրաքաղաքի վերածվեց»,—գրում էր Պուշկինը
Պետնեպին:

Մի անգամ Յարսկոյե Սելոյի պարկում՝ Պուշ-
կինը հանդիպեց կայսրին: Նիկոլայը Պուշկինի հետ
շատ վողորմածարար վարվեց, հարց ու փորձ արավ
նրա գործերի մասին և ի միջի այլոց հարց տվեց,
թե ինչու չի ծառայում: Պուշկինը պատասխանեց,
թե պատրաստ է, բայց գրական ծառայութիւնից
բացի՝ ուրիշ մի ծառայութիւն չգիտե: Այն ժա-
մանակ ցարը նրան առաջարկեց զբաղվել Պետրոս Ա-
ռաշինի պատմութիւնը գրելով:

Պուշկինի գեղեցկուհի կինը շատ դուր յեկավ
կայսրուհուն. իսկ կայսրը դեռ առաջ, Մոսկվայում
յեղած պահին, տոնակատարութիւնների ժամանակ
հանդիպել էր Նատալիա Նիկոլայեվնային, յերբ նա
դեռ աղջիկ էր, և նրան շատ սիրունիկ ու հետաքրքիր

էր համարել: Կայսրուհին ցանկութիւն հայտնեց,
վոր Նատալիա Նիկոլայեվնան լինի արքունիքում:

1831 թվի աշնանը Պուշկինը Յարսկոյե Սելոյից
տեղափոխվեց Պետերբուրգ: Նրան պաշտոնապես դարձ-
րին արտաքին գործոց պետական կոլեգիայի պաշտոն-
յա, շուտով փոխադրեցին հաշորդ աստիճանը և նրան
նշանակեցին հինգ հազար ռուբլի ռոճիկ, բայց Պուշ-
կինի այժմյան պահանջների համար դա շատ քիչ էր:
Նատալիա Նիկոլայեվնայի կյանքն անց էր կե-
նում անգագրում գվարճալիքների, տոնակատարու-
թիւնների և պարահանդեսների մեջ: Նա տուն էր
վերադառնում գիշերվա ժամը չորսին — հինգին, ուշ
էր վեր կենում. ճաշում էին յերեկոյան ժամը ութին,
ճաշից հետո Նատալիա Նիկոլայեվնան շորերը փոխում
էր և դարձյալ գնում: Նրան ուղեկցում էր ամուսնի-
նը: Վաղուց արդեն Պուշկինի համար անցել էին ժա-
մանակները, յերբ նա տարվում էր պարերով: Բայց դե-
չեր կարիլի, վոր կինը մենակ գնար: Յեւ բոլոր չե-
րեկոյնները Պուշկինն անց էր կացնում պարահանդես-
ներում. կանգնում էր պատի տակ, ծուլորեն նայում
էր պարողներին, պաղպաղակ էր ուտում և հորանջում:
Մի անգամ նա հառաչանքով ասաց իր մի ծանոթ
տիկնոջ.

Գերութիւն, գերութիւն, բոյարական տուն,
Կանգնած ուտում ես դու և նստած քնում:
(Թարգմ. Վեսպեր)

Բարեկամները հարաճուն տխրութեամբ էին դիտում,

Թե այժմ ստեղծագործության համար ինչպիսի սոսկալի պայմաններում եր ապրում Պուշկինը: Նա ինքըն ել տխրությամբ գրում եր իր բարեկամներից մեկին. «Չունեմ ամուրիի ազատ կյանքի հանգիստը, վոր անհրաժեշտ ե գրելու համար: Շրջում եմ կիսաշխարհում, կինս շատ մոգայի մեջ ե,— այս ամիսնը փող ե պահանջում, փողը ձեռք ե բերվում աշխատություններով, իսկ աշխատությունները առանձնություն են պահանջում»: Նոր աշխատությունների համար չկար մենտություն. արդեն գրված աշխատությունների տպագրության համար անընդհատ ծագում եյին Պուշկինին ցույց տրվող բարձրագույն «վոդորմածությունից», իր յերկերը գրաքննության համար կայսրին ներկայացնելու իրավունքից ըզխող խոչընդոտներ:

Պուշկինը ցենթագրում եր, թե այդ իր իրավունքին ե,— բանից դուրս յեկավ, վոր դա իր պարտականությունն ե: Յեվ Պուշկինը գրում եր Բենկենդորֆին. «Համարձակվում եմ խնդրել մի վոդորմածության մասին,— առաջիկայում իրավունք ունենալ մանր յերկերիս համար դիմելու սովորական գրաքննության»: Ահա թե ինչպիսի շնորհի մասին ստիպված եր միջնորդություն հարուցել Պուշկինը:

Պուշկինը սաստիկ աշխատում եր արխիվներում, ցարի հանձնարարած Պետրոս I-ի պատմության համար նյութեր հավաքելով: Բայց Պետրոսի պատմության վերաբերյալ նախապատրաստական աշխատանքից նրան կտրում եր մի ալ աշխատանք: Պուշկինին հետաքրքրում եր 18-րդ դարի կազակային գյուղադիական ապստամբության առաջնորդ Պուգաչովը: Միևնույն ժամանակ նա միտք հղացավ մի վեպ գրել

Պուգաչովի ժամանակաշրջանից: Դրա համար Պուշկինը պետք ե այցելել Արևելյան Ռուսաստանի վայրերը, ուր գործել եր Պուգաչովը: Պուշկինը չորս ամսով արձակուրդ ստացավ և 1833 թվի հուլիսի 17-ին մեկնեց Պետերբուրգից: Իսկ նրա հետևից դեպի այն նահանգների պետերը, ուր պետք ե այցելել Պուշկինը, հոսեցին գաղտնի հրահանգներ — «հիմարկության մեջ պատշաճ կարգադրություն անել տխրոսավոր խորհրդական Պ. լշկինի մասին» նրա տեղում լինելու խորհրդական վոստիկանական գաղտնի հսկողություն սահմանելով նրա ապրելակերպի ու վարքի նկատմամբ»:

Պուշկինն այցելեց Կազան, Որենբուրգ, Ուրալսկ: Հին բնակիչներին հարց ու փորձ արավ Պուգաչովի մասին, դիտեց ռադմական գործողությունների վայրերը: Որենբուրգից նա գնաց Բերդա ստանցիան, Պուգաչովի նախկին մայրաքաղաքը:

Բերդայում Պուշկինը գտավ մի պառավ, յոթանասունհինգամյա մի կազակուհի, վորն անձամբ ճանաչել եր Պուգաչովին: Պուշկինը նրա հետ նստեց ամբողջ առավոտ, հարց ու փորձ արավ նրան, լսեց նրա յերգերը և հրաժեշտի ժամանակ նրան տվեց մի վոսկի չեբլոնեց:

Պուշկինը մեկնեց: Բերդայի բնակիչները մեծապես զարմացել եյին. ինչո՞ւ չեկավ այդ մարդը, տաք-տաք հարցեր տվեց ավագակի մասին, վորի համար պառավին մի չեբլոնեց տվեց: Կանխածելի բան ե, վա՛յ թե դժբախտություն դուրս գա: Մի սայլ ուղարկեցին Որենբուրգ, պառավին իր չեբլոնեցի հետ միասին ներկայացրին իշխանությանը և զեկուցեցին:

— Յերեկ, ինչ-վոր ոտար պարոն յեկավ, նրա նշանները՝ բարձրահասակ չե, մագերը սև են, խուճուճ, դեմքը թխագուշն. պետք է, վոր Նեոը լիներ, վորովհետև մատերի յեղունգներն փոխարեն ճանկեր էյին» (Պուշկինը, ինչպես հայտնի յե, շատ լերկար յեղունգներ եր պահում)...

1833 թ. հոկտեմբերի 1-ին Պուշկինը վերադարձավ Բուրգինո և նստեց գրելու։ Գրելու հարմար պայմաններ էյին ստեղծվել, և Պուշկինի ստեղծագործությունն ակունքի պես հորդեց։ «Գրելով տարվեցի և, արդեն ահագին բան եմ գրել», — գոհունակութամբ գրում եր նա կնոջը։ Մեկ և կես ամիս Բուրգինոյում գրում, Պուշկինը գրեց «Հեքյաթ ձկնորսի և ձկան ֆնալով, Պուշկինը գրեց «Հեքյաթ ձկնորսի և ձկան ֆնալ», «Հեքյաթ մեռած արքայադստեր մասին», «Անժելո», Միգկեվիչից թարգմանեց լերկու բալլադա, «Վերջացրեց Պուշկինը պատմությունը և գրեց իր յերկու ամենից ավելի աչքի բնկնող յերկերը — «Պղնձ-ձե հեծյալ» պոեմը և «Պիկովաչա դամա» վիպակը։

1833 թվի նոյեմբերի կեսերին Պուշկինը վերադարձավ Պետերբուրգ։

ԱՐՔԱՌԵՆԱԿԱՆ ԳԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Անիչկովյան պալատում կազմակերպվում էյին ցարական մտերմական յերեկոներ, ուր ընդունված եր հրավերել միմիայն արքունական կոչում ունեցող անձանց։ Յանկանալով Նատալիա Նիկոլայեվնայա-ռաջ բաց անել այդ յերեկոների մուտքը, Նիկոլայը 1834 թվի նոր տարվա նախորդական գրեց հետևյալը. «Արտաքին գործոց մինիստրության ծառայող տիա-

դուստր խորհրդական Ալեքսանդր Պուշկինին ամենապողոթնաժաբար շնորհեցինք մեր պալատի կամերյունկերի կոչումը։ Պուշկինին կամերյունկերի կոչում շնորհելով, Նիկոլայը մեկ անգամից հասավ յերկու նպատակի — իր համար հնարավոր դարձրեց հաճախելի հանդիպումները Նատալիա Նիկոլայեվնայի հետ և խորապես նվաստացրեց Պուշկինին, վորին իր հոգու խորքում ատում եր. կամերյունկերի կոչում եր տրվում սովորաբար շատ լերկատասարդ մարդկանց, և յերեսունհինգամյա, արդեն սպիտակող Պուշկինը պետք է, վոր նրանց բաղմության մեջ շատ ծիծաղելի տպավորություն գործեր։

Պուշկինը, իմանալով այդ շնորհումի մասին, կատաղեց։ Սաստիկ վրդովված, նա կամեցավ զնալ պալատ և կոպիտ խոսքեր ասել հենց իրեն՝ ցարին։ Իր այդ շնորհումի պատճառը նա շատ լավ եր հասկանում։

Պուշկինին հոգին տխուր եր ու պղտորված։ Նա վոչ վոքի չեր գանգատվում իր ծանր կյանքի մասին, բայց նրա դեմքի վրա բարեկամները հաճախ կարդում էյին մռայլ անհանգստություն։ Գալիս ե, տխուր քայլում սենյակում, ձեռքերը դրած լայն անդրավարտիկի զրպանները, և վհատ կրկնում ե։

— Տխուր ե։ Թախիծ։

Այժմ, գրեթե յերեք նրան զվարթ ու անհոգ չեցին տեսնում։ Շատ սակավ նրա մեջ արթնանում էյին նախկին կատակասերն ու չարաճճին։

Պուշկինի զրական անուրթյունը զնալով մեծանում եր։ Նրա պոեզիայի խիստ ու զուսպ պարզունում եր. նրա պոեզիայի խիստ ու զուսպ պարզությունը, արձակի սեղմ զրվատումը չեյին բավարա-

բում հասարակութեանը, վորը հափշտակութեամբ կարգում եր Բենեդիկտովի եֆեկտավոր, շառաչուն վոտանալորները, Մառլինսկու գունագեղ արծակը և անտարբերութեամբ անցնում Պուշկինի կողքով: Քննադատութունը հաշվի առավ այդ հարաբերութիւնը, եւ ավելի անգուսպ կերպով սկսեց հարձակուիլ Պուշկինի վրա:

Պուշկինը քիչ եր գրում, գրածի նկատմամբ շատ խիստ եր և այդ պատճառով եւ շատ չեւ տպագրում: Շատ բան եւ գրաքննութիւնն եր արգելում: Պուշկինի կյանքի վերջին վեց տարում ընթերցողը նրա խոշոր գեղարվեստական յերկերից կարողացել եր ծանոթանալ միայն «Պիկովայա դամա»-յին և «Կապիտանի աղջկան»:

Կիսաշխարհում նրան չեյին սիրում, վորովհետեւ վախենում եյին նրա սուր, սպանիչ եպիգրամներից, վորոնց նկատմամբ նա ժլատ չեր և վորոնց պատճառով «Կիսաշխարհում» վաստակեց անհաշտ թշնամիներ:

*
* *

1834 թվի բարեկենդանի շաբաթը Նատալիա Նիկոլաւիվնան շատ պարելուց հիվանդացավ և, լավանալուց հետո, մինչև աշունը, բոլոր յերեխաների հետ գնաց Կալուզայի նահանգը՝ իր յեղբոր մոտ: Պուշկինը Պետերբուրգում մենակ մնաց հսկելու «Պուզայովյան բունտի պատմութեան» տպագրութեան գործին: Հանկարծ նա Յարսկոյե Սելոյից, Ժուկովսկուց տագնապալի մի նամակ ե ստանում այն մասին, թե Պուշ-

կինի ինչ վոր նամակ հասնի չե դարձել կայսրին. և նա շատ բարկացած ե: Բանից դուրս յեկավ, վոր Մոսկւայի փոստը բաց եր արել Պուշկինի՝ իր կնոջը գրած նամակը և ուղարկել եր յերբորդ բաժանմունքը: Այդ նամակում Պուշկինը գրում եր, թե մտադրութուն չունի ներկա լինել զահաժառանգի չափահասութեան հանդիսավոր տոնին. և բավական անհարգալիբ լեզվով եր արտահայտել իր կամերջունկերութեան մասին: Ժուկովսկուն հաջողեց գործը հարթել:

Պուշկինը վորոշեց դուրս պրծնել վանդակից, վորի մեջ նրան փակել եր կառավարութիւնը: 1834 թ. հունիսի 25-ին նա Բենկենգորֆին հրաժարականի մասին խնդրագիր տվեց: Այդ խնդրագիրը ցարին սաստիկ զայրացրեց: Ժուկովսկին իրար անցավ և սկսեց Յարսկոյե Սելոյից Պուշկինին նամակներով ուրակոծել, նրան մեղադրելով հիմարութեան և անտակաութեան մեջ: Ժուկովսկու ճնշման ներքո, Պուշկինը հետ վերցրեց խնդրագիրը:

Ինչհա կառավարութեան վերաբերմունքը Պուշկինի հանդեպ այդքան թշնամական ու կասկածամիտ եր, Պուշկինն իր ամբողջ ելութեամբ անընդունելի յեր ինքնակալութեան համար: Ինչ կարեւոր ե, վոր Պուշկինն «ընդունում եր» նրան: Հարկավոր եր վոչ թե ընդունել, այլ խանդավառ սիրել ու գովերգել նրան, առանց քննադատութեան, առանց ինքն իրեն զսպելու և առանց հետ նաչելու: Իր «Ռուսաստանի զրպարտիչներին», «Բորոդինյան տարեդարձը» ներբողներով: Պուշկինը քիչ մնաց այդ ուղին բռներ, բայց իսկույն հետ դարձավ և այլևս չվերադարձավ:

Իսկ Նիկոլայի ինչին եր պետք «պարզապես» հանճարեղ բանաստեղծը, վորը «պարզապես» հանճարեղ լիբկեր եր ստեղծագործում: Պուշկինը չեր տեղավորվում Նիկոլայան ինքնակալութան շրջանակների մեջ վոչ թե իբրեւ նրա թշնամի, այլ իբրեւ ամենավիթխարի մի կուլտուրական յերևույթ, վորը գերաճել եր նրա շրջանակներից դուրս: Արքունական աշխարհիկ կյանքի շրջանակներում եւ Պուշկինը չեր տեղավորվում դարձյալ վոչ թե իբրեւ նրա ժխտողը, այլ իբրեւ խորապես կուլտուրական, արժանապատուությամբ լեցուն մարդ, վոր որդանապես անընդունակ եր պալատական ծառա դառնալու:

Նիկոլային հաջողվեց նրան ծունկի բերել, բայց ծնկաչոք դրութան մեջ ել Պուշկինը կանգուն եր, առանց խոնարհելու հպարտորեն բարձրացրած գլուխը, կայսրն աչք տեսնում եր և զգում, վոր Պուշկինն «ոտաք» ե ու ամեն ինչի ընդունակ:

Իսկ դեռ շատ բան չգիտեր կայսրը Պուշկինի մասին: Դեռ նույն 1827 թվին, յիբր Պուշկինը յերես եր դարձրել «ռամիկից», — դեռ այն ժամանակ մի չհղկված սևագրութան մեջ նա մտախոհ այսպիսի տողեր եր գրում:

Վոսկե շրջանում մեծատունների՝
Ցարերից շուրջ՝ պոետին յերանի,
Ծիծաղ ու արցունք միշտ ունենալով,
Դառն ճշմարտությամբ սուտն համեմելով,
Բթացած ճաշակն ե նա զրդոում
Յեզվ բոյարներին փառքի յե զրդում.
Նա զարգարում ե ճոխ խնջույքները,

Լսում ե նրանց իմաստուն գովքը.
Մինչդեռ, ծանրաշարժ դռներից այն կողմ,
Խռնվելով տան մուտքի մոտ հետին,
Ծառաների բերտ հրմշտոցի տակ՝
Ամբոխը հեռվից լսում ե յերգչին:
(Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Այժմ, ծառաներից հրմշտովոյ այդ ժողովուրդը, վորը հարգանքով լսում ե բանաստեղծին սև ճաղերի մոտ, Պուշկինի առջև բարձրանում ե վորպես նոր, ամենացանկալի ունկնդիր: Մահվանից կես տարի առաջ նա գրում ե «Հուշարձանը»-ը, վորը հրաշալի յե՝ Պուշկինի համար միանգամայն նոր մոտեցումով դեպի պոեզիայի խնդիրները և իր սեփական բանաստեղծական արժանիքների գնահատումով: Իր ձևով այս բանաստեղծությունը Դերժավինի համանուն բանաստեղծության նմանողությունն ե: Դերժավինն իր «Հուշարձան»-ում թվում ե այն արժանիքները, վորոնք, նրա կարծիքով, նրան իրավունք են տալիս հիշվելու հետագա սերունդների կողմից: Այդ արժանիքները Յեկատերինա յերկրորդի «աստվածանման Ֆելիցայի» յերգիչը տեսնում եր այն բանում,

Վոր առաջինն հանդգնեցի զըմբռնալի ոռու
լեզվով
Ազդարարել Ֆելիցայի առաքինի գործերը,
Աստծո մասին միշտ զրուցել մի պարզու-
թյամբ սրտագին
Յեզվ ժպտալով՝ ճշմարիտ խոսք ասել ցարի
յերեսին
(Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Սա հասկանալի և լիովին տեղին կդառնա, յեթե
բանաստեղծություն մենք տեսնենք վոչ միայն
իր նախկին բանաստեղծական գործունեություն արդ-
յունքների ամփոփումը Պուշկինի կողմից, այլև վրձ-
նական հայտարարությունն այն մասին, Վոր ինքն
անցնում է բոլորովին նոր բանաստեղծական դիրքե-
րի՝ «Բարի զգացմունքներ արթնացնելը», «ազատու-
թյուն փառաբանելը», «ընկածների նկատմամբ վոդոբ-
մած լինելու կոչ անելը»,— ահա թե ինչն է այժմ ա-

Բաղադրացիական խորը զայրույթով և լեցուն մի բանաստեղծություն, վորը կրում է «Աշխարհիկ իշխանություն» գրգռիչ վերնագիրը («Յերբ կատարվեց մեծ հաղթանակը...»): Պոեզիան սկսում է դրամա գրել ֆեոդալական ասպետության ժամանակներից, հոյակապ մտահղացում ունենալով ցույց տալ ասպետական ազնվականության ջախջախումն այն ժամանակվա դեմոկրատիայի՝ գյուղացիության և քաղաքային աճող բնակչության կողմից: Գրված են սկզբնական տեսարանները միայն, բայց մեզ հասել է ամբողջ դրամալի պլանը պարունակող կոնսպեկտը, և նրանից յերևում է, թե ի՞նչպիսի հեղափոխական պայթյունով պետք է շնչեր այդ դրաման:

✱
✱ ✱

Պուշկինի նյութական զբոսը գնալով ավելի ու ավելի յեր խճճվում: Կյանքը Պետերբուրգում

աջնալիսի պահանջներով, վոր առաջադրում եյին արքունական կյանքն ու նրա կնոջ աշխարհիկ հաջողութիւնները, ամենեւին չեր համապատասխանում նրա միջոցներին: Պարտատերերը պաշարում եյին նրա բնականաբար, վճարելու պահանջներով լեցուն նամակներ եյին տեղում: 1835 թ. ամռանը Պուշկինը նորից փորձ կատարեց դուրս պրծնել Պետերբուրգից: Նա Բենկեն դորֆին գրեց. «Յես ինձ հարկադրված եմ տեսնում զորֆին գրեց. «Յես ինձ հարկադրված եմ տեսնում մի վերջ դնել այն ծախքերին, վորոնք տանում են միայն դեպի պարտք և վորոնք ինձ համար պատրաստում են անհանգստությամբ ու դժվարութիւններով, յետեւ վոչ աղքատությամբ ու հուսահատությամբ լեցուն մի ապագա: Յերեք կամ չորս տարի մնալով գյուղում, յես նորից հնարավորութիւն կունենամ վերադառնալ Պետերբուրգ և ձեռնարկել այն զբաղմունքներին, վորոնց համար լեւ պարտական եմ նորին մեծութեան բարութեանը»:

Յարը նորից մերժեց և միայն թույլ տվեց Պուշկինին փոխ տալ յերեսուն հազար ռուբլի, իսկ այդ պարտքը մարելու համար պահել նրա ռոճիկը: Այդ փողերը գնացին ամենակենսական պարտքերի վճարմանը, Պուշկինն այլևս ռոճիկ չստացավ և յեկամուտի միակ աղբյուրը նրա համար մնաց գրական աշխատանքը: Բայց մշտական հոգսերի և անախորժութիւնների մեջ, վորոնցով շրջապատված ապրում եր թիւններին, նա աշխատել չեր կարող: «Այստեղ այժմ Պուշկինը, — գրում եր նա հորը, — յես վոչինչ Պետերբուրգում, — գրում եր նա հորը, — յես վոչինչ չեմ անում, միայն թե գրգռվում եմ մաղձոտութեան աստիճանի»:

Դրելը դադարեց նաև գյուղում, ուր սովորաբար

գնում եր Պուշկինն աշնանն աշխատելու համար: 1835 թվի աշնանը նա գնաց Միխայլովսկոյե, ապրեց մի ամիս և գրեց կնոջը. «Այսպիսի անպտուղ աշուն ամենեւին ինձ չեր պատահել: Դրում եմ, բայց անշնորհք: Ներշնչման համար հոգեկան հանգիստ ե հարկավոր, իսկ լեւ ամենեւին հանգիստ չեմ»:

Վաղուց տեսնում եմ վիճակ խնդալիս.

Հոգնաբեկ ստրուկս վաղուց եմ ուղեի՝

Աշխատանքի ու մաքուր զրգանքի

Դեպի հեռավոր ոթեան փախչելի

(Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Բայց Նատալիա Նիկոլայեւնան այդ «փախստին» ամենեւին համամիտ չեր: Նա չեր կարող տանել դուրսը, Պուշկինի հետ անցկացրած ամբողջ կյանքի ընթացքում վոչ մի անգամ չեր յեղել վնչ Միխայլովսկոյեում, վնչ ել Բոլդինոյում: Ամռանը նրանք թանգամուսնոց եյին վարձում Պետերբուրգի մոդայի մեջ յեղած վորևէ կղզում, ուր կարելի յեր ապրել նույն աղմկալի գվարթ կյանքով, ինչպես ձմռանը: Նատալիա Նիկոլայեւնայի աշխարհիկ հաջողութիւնները շարունակ մեծանում եյին: Այժմ արդեն վոչ թե Պուշկինն եր նրան լուսավորում իր փառքով, այլ նա, բոլորին իրենով հիացրած գեղեցկուհին եր լուսավորում նրան, համեստ տիտղոսավոր խորհրդականին և «հեղինակին»:

1834 թվին Պետերբուրգ յեկավ յերիտասարդ Փրանսիացի բարոն Ժորժ Դանտեսը, վորն «որինական» Բուրբոնյան դինաստիայի կողմնակից եր:

1830 թվի հեղափոխությունից հետո, վորը տապալեց
Բուրբուններին, նա չցանկացավ մնալ և ծառայել
Ֆրանսիայում: Պետերբուրգում Դանտեսն իր ունեցած
կապերի շնորհիվ ուղղակի սպա ընդունվեց բոլոր
գվարդիական հեծելազորային գնդերից առաջնագույ-
նը հանդիսացող հեծելապահսորդական գնդում: Կիսաշ-
խարհում նա իսկույն և եթ նկատելի ղեիք գրավեց՝
ճարձրահասակ, գեղեցկագեմ, ինքնավստահ, զվարթ,
սրամիտ մարդ լինելով, նա ամեն տեղ ցանկալի
հյուր էր:

տեսնում: Գեկկերնի և Դանտեսի համաձայնությամբ, Պուշկինին մարտակոչ ուղարկեց Դանտեսը: Մարտակոչը ստանալով, Պուշկինն խկուշն հանգստացավ:

Առավոտը Պուշկինը վաղ վեր կացավ: Նախորդ որվա պես նա զվարթ էր, թեթև ու հանգիստ: Թե՛ խմեց և նստեց գրելու: Նամակ չեկավ Դանտեսի վկա դ՛ Արշիակից: Նա Պուշկինին խնդրում էր իր վկային ուղարկել բանակցությունների համար: Պուշկինը գընաց վկա փնտռելու, Պանտելեյմոնովսկայա փողոցում նա պատահմամբ հանգիպեց իր լիցեյի հին ընկերներին՝ ճարտարագիտական դորքերի փոխ-գնդապետ Կ. Կ. Դանդասին և խնդրեց իր վկան լինել: Դանդասը պատրաստակամությամբ համաձայնեց: Նա գնաց դ՛ Արշիակի մոտ. նրանք յերկուսով մշակեցին մենամարտի սլալամանները: Դանդասը Պուշկինին բերեց մենամարտի գրավոր պայմանները: Պուշկինը չկարդաց, ամեն ինչի համաձայնեց և Դանդասին ուղարկեց ատըրճանակ գնելու: Իսկ ինքն ուրախ զվարթ նստեց և սկսեց զբաղվել իր «Սովրեմեննիկ» հանդեսի գործերով: Բաց արավ Իշիմովայի «Ռուսաստանի պատմությունը մանկական պատմվածքներով» գրքույկը և սկսեց կարդալ:

Պայմանագրոված ժամին նա միացավ Դանդասին Նիվսկի պրոսպեկտի անկյունում գտնվող Վոլֆի հրուշակարանում: Նրանք սահնակ նստեցին և գնացին հանգիստն ունենալիս: Նշանակված վայրը — Զոռնայա վտակի վրա գտնվող Կոմենդանտսկայա ամրոցանոցը: Այնտեղ հասան հակառակորդների հետ միաժամանակ: Դնացին պուրակը, ընտրեցին հարթավայր տեղ: Այդ վայրը ծածկված էր ձյունակույտերով: Ֆերկու վկաները

և Դանտեսը սկսեցին ձյան մեջ վտառներով լայն շալիկ բաց անել, վորով պետք է իրար մոտենալին հակառակորդները: Պուշկինը, արջի մուշտակում փաթաթված, նստել էր ձյունակույտի վրա և անհամբեր սպասում էր: Վկաները շավիղում չափեցին քայլերը, վորպես պատենշ ձյան վրա դրին իրենց մուշտակները և սկսեցին լցնել ատրճանակները: Պուշկինն անհամբերությամբ հարց տվեց.

— Դեհ, վերջացրի՞ք:

Ամեն ինչ պատրաստ էր: Հակառակորդներին կանգնեցրին իրենց տեղերը, նրանց հանձնեցին ատըրճանակները: Դանդասը ազդանշան տվեց, գլխարկը թափահարելով:

Պուշկինն արագ մոտեցավ պատնեշին, կանգ առավ և սկսեց ատրճանակով նշան բռնել: Բայց այդ ժամանակ Դանտեսը, դեռևս պատնեշից մի քայլ հեռավորության վրա, կրակեց: Պուշկինն ընկավ շինելի վրա, վորը վորպես պատնեշ էր ծառայում: Նա յերեսնիվայր անշարժ պառկած էր: Վկաները և Դանտեսը նետվեցին դեպի նա: Պուշկինն ուշքի յեկավ, բարձրացրեց գլուխը և ասաց.

— Սպասեցեք: Ֆես ինձ մեջ բավականաչափ ուժ եմ զգում կրակելու համար:

Դանտեսն իր տեղը վերադարձավ, կողքի կանգնեց և կուրծքը ծածկեց աջ ձեռքով: Պուշկինը բարձրացավ ծնկներին վրա և, կիսապառկած դրությամբ, սկըսեց նշան բռնել: Ֆերկար նշան բռնեց: Վորոտաց կրակը: Դանտեսն ընկավ: Պուշկինը Նետեց ատրճանակը և բացականչեց. — Բրավո:

Ֆեկ նորից անզգա ընկավ ձյան մեջ: Սակայն

Դանտեսին տապալել եր միայն ուժեղ կոնտուզիան.
գնդակը ծակել եր ձեռքի մսուտ մասը և կպել անդ-
րավարտիկի կոճակին. հենց այդ կոճակն էլ փրկեց
նրան:

Ուշքի գալով Պուշկինը հարցրեց դ՛ Արշիակին.

— Սպանեցի՞ նրան:

— Վոչ, վիրավորեցիք:

— Տարորինակ ե, — ասաց Պուշկինը, — յես կար-
ծում եյի, թե ինձ բավականություն կպատճառի նը-
րան սպանելը, բայց հիմա զգում եմ, վոր վոչ... Բայց
և այնպես, միևնույն ե: Հենց վոր լավանանք, նորից
կսկսենք:

Ընդհանուր ջանքերով վկաները Պուշկինին սահ-
նակ նստեցրին: Կոմենդանտսկայա ամառանոցի մոտ
նրանք մի կառք գտան, վորն ամեն պարագայի հա-
մար ուղարկել եր Գեկկերնը: Դանտեսը և դ՛ Արշիակը
առաջարկեցին Դանդասին կառքն ոգտագործել Պուշ-
կինի համար: Դանդասն ընդունեց առաջարկը: Առանց
Պուշկինին ասելու, թե ում կառքն ե, նա Պուշկինին
նստեցրեց և նրա հետ քաղաք գնաց:

Նատալիա Նիկոլայեվնան վաղուց եր վերադար-
ձել զբոսանքից և իր քրոջ՝ Ալեքսանդրայի հետ Պուշ-
կինին ճաշի յեր սպասում: Հանկարծ առանց զեկու-
ցելու մտավ Դանդասը և, աշխատելով հանգիստ լինելը
հաղորդեց, վոր Պուշկինը հիմա մենամարտեց Դան-
տեսի հետ և վիրավորված ե, բայց շատ թեթեւ: Նի-
կոլայեվնան նետվեց զեպի գավիթը, ուր արդեն ձեռ-
քերի վրա բերում եյին Պուշկինին: Կինն ուշաթափ-
վեց: Պուշկինին պառկեցրին իր կարինետում բաղմո-
ցի վրա: Ուշքի գալով, կինն ուղեց ներս մտնել, բայց

Պուշկինը բարձրաձայն բղավեց — ներս մի գա: Նա
չեր ուզում, վոր կինը տեսնի իր վերքը, և նրան
կանչեց այն ժամանակ միայն, յերբ արդեն հանվեց-
րել ու պառկեցրել եյին:

Իրար հետեվից յեկան բժիշկները, յեկան Պուշ-
կինի բարեկամները — Ժուկովսկին, Պլենտե, Վյա-
զեմսկին, Ա. Տուրգենևը:

ՄԱՀՎԱՆ ՄԱՀԻՃՈՒՄ

Պուշկինը սաստիկ տանջվում եր, բայց հաճախ
հարցնում եր կնոջ մասին.

— Խեղճը, անմեղ տեղը տուժում ե և պիտի տու-
ժի մարդկանց կարծիքից:

Իրեն՝ կնոջն ասաց.

— Քեզ մի կշտամբիւր իմ մահվան համար: Սա
մի գործ ե, վոր միմիայն ինձ ե վերաբերում:

Լեյբ-վիրաբուժ Արենդտին նա խնդրեց կայսրին
հաղորդելու իր խնդիրքը այն մասին, վոր Դանդասը
չհետապնդվի մենամարտին մասնակցելու համար: Դան-
դասը նրանից չեր հեռանում: Նա ասաց Պուշկինին,
զոր ուզում ե Դանտեսին մենամարտի կանչել նրա
վրեժը լուծելու համար: Պուշկինը խոժոռեց.

— Վոչ, վոչ: Հաշտություն, հաշտություն:

Զայրույթն ու կատաղությունը, վոր բորբոք-
վում եյին նրա մեջ վերջին ամիսները, այժմ չքացել
եյին. նա հանգիստ եր, հեղ ու խաղաղ: Մի քանի
բարեկամներ այն տպավորությունն եյին ստանում,
վոր Պուշկինը մահ եր փնտռում և ուրախ եր նրա

համար, վորպես իր անելանելի դրուժյան միակ լուծում:

Պուշկինը փորից եր վերափորված: Գնդակը ջարդել եր նրա գավակի վոսկրը: Վորովայնի խոռոչում վոսկորի կոտրվածքը ճնշում եր փորոտիքի վրա: Այդ փորոտի կոտրվածքը ճնշում եր փորոտիքի վրա: Այդ փորոտի գեպքերում առաջին պահանջն է՝ փորոտիքին լիակատար հանգիստ տալ, կանգնեցնել նրա շարժումն ուղիղումի միջոցով: Այնինչ, միանգամայն անհասկանալի պատճառներով, լեյք-վիրաբուժ Արենդտը հիվանդին լուծողական եր տալիս: Հետեվաքնները սոսկալի յեղան: Պուշկինի աչքերը վայրենի փայլ ստացան և, թվում եր, պատրաստ եյին դուրս պրծնել կապիճներից, դեմքը պատվեց սառը քրտինքով, ձեռքերը սառեցին: Չնայած կամքի բոլոր ճիգերին, նա այնպես եր բզկում, վոր բոլորին սարսափեցնում եր: Վախեցած սենեկապանը Դանդասին հայտնեց, վոր Պուշկինն իրեն հրամայեց տալ գրասեղանի դարակը և հեռանալ, իսկ այդ դարակում ատրճանակ կար: Դանդասը շտապեց Պուշկինի մոտ և նրանից խլեց ատրճանակը, վորը նա կարողացել եր թազցնել վերմակի տակ: Պուշկինը խոստովանեց, վոր ուղում եր իրեն սպանել, վորովհետև տանջանքներն անտանելի եյին դարձել:

Առավոտյան դեմ ցավերը փոքր ինչ պակասեցին, և Պուշկինը տիրապետեց իրեն: Յեւ այլևս մինչև մահը վոչ մի հառաչանքով, վոչ մի ճիչով ցույց չտվեց տանջանքները:

Պուշկինի բնակարանի դրսի սանդուխտների մոտ իրար ջարդում եյին: Ծանոթ ու անծանոթ խմբվում եյին մուտքի առաջ, անընդհատ հարցեր եյին տե-

ղում. — «Ինչպես և Պուշկինը, Դրուժյունը չի թեթևացել: Հույս կա»:

Հոծ բազմությունները փակում եյին ամբողջ փողոցը Պուշկինի բնակարանի առաջ, դրսի սանդուխտներին մոտենալ անհնար եր: Բայց կիսաշխարհի մարդիկ չկալին այնտեղ:

Պուշկինը ժամ առ ժամ թուլանում եր: Մահը մոտենում եր, և նա պարզ գիտակցում եր այդ: Բաքկամներն ասում եյին նրան.

— Մենք բոլորս հույս ունենք, դու ինքդ ել մի հուսահատվիր:

Պուշկինը պատասխանեց.

— Վոչ, չեմ ապրի: Կմեռնեմ, և ինչպես լերևում ե, այդպես ել հարկավոր ե:

Հունվարի 29-ի կեսօրի մոտ Պուշկինը հայելի ուղեց, նայեց ինքն իրեն և ձեռքը թափ տվեց: Ջարկերակը պակասեց և շուտով բոլորովին անհետացավ: Ձեռքերը սկսեցին սառել:

Շնչառությունը գնալով դանդաղում եր: Վերջին մի հոգոց և կյանքը դուրս թռավ: Ներկաներն իրենց մի հոգոց և կյանքը դուրս թռավ: Ներկաներն իրենց ամբողջ կյանքի ընթացքում չեյին կարող մոռանալ այն վտեմ, յերանելի անդորրությունը, վորը հոսում եր մահացած Պուշկինի դեմքի վրա:

ԹԱՂՈՒՄԸ

Մոյկայի ափին, այն տան առջև, ուր մեռավ Պուշկինը, այն ժամանակվա համար միանգամայն անսովոր բան եր կատարվում: Մակընթացության ալիքները պես աճում ու աճում եյին ժողովրդի բազմությունները, վորոնք ցանկանում եյին խոնարհվել Պուշ-

կինի աճյունի առաջ: Ականատեսները ցուցմունքով,
Պուշկինի դազադի մոտ յեկել եյին յերեսունից մին-
չեւ հիսուն հազար հոգի: Քաղաքի բոլոր ծայրերից
գեպի Մոսկա եյին ձգվում կառքերը: Կառք վարձե-
լիս պարզապէս ասում եյին՝ «Պուշկինի մոտ»:

Պուշկինի դազադի մոտ բացակայում էր բարձր
ազնվականութիւնը. դազադի մոտ խմբվել եյին ու-
սանողներ, ազատ պրոֆեսիայի տեր մարդիկ, ցածր
կարգի չինովնիկներ, «ազգային առևտրականներ»,
«հասարակ ժողովուրդը», ռազիկալ մանր բուրժուա-
զիայի այն նոր ծագած խավը, վորը շուտով «ռազ-
նոչին» անուշը ստացաւ: Պուշկինի թաղման ժամա-
նակ ռազնոչիններն առաջին անգամ յեւան հասարա-
կական ասպարեզ և իրենց զգալ տվին վորպէս հասա-
րակական ուժ:

Վերջին տարիները Պուշկինն ապրում էր հասարա-
կական, կուլտուրական, գրական սոսկալի մենության
ողակում: «Ապրիր մենակ»,— դառնությամբ ասում
էր նա իր մասին: Նա չէր ել կասկածում, թե քանի-
քանի հազար ջերմ, անկեղծ բարեկամներ ունի այն
ողակի սահմաններից դուրս, ուր նա մաշվում ու
կորչում էր: Պուշկինի կենդանության ժամանակ
այդ անհայտ բարեկամները կարող եյին շատ բան
չնեղել նրան,— մահը նրանց զգալ տվեց Պուշկինի
մեծ, անփոխարինելի արժեքն ու պետքականութիւն-
ը: Յեւ չէր նրանք բարձրաձայն, վճռականորեն վոչ թե
խոսքով, այլ իրենց բոլոր գործողութիւններով ա-
սացին — Պուշկինը մերն է:

Յերեան յեկավ այն ժամանակ գրեթե անհայտ
բանաստեղծ Լերմոնտովի գայրալի մի բանաստեղծու-

թիւն — բանաստեղծական կրակոտ պրոկլամացիա:
Բանաստեղծութիւնը ձեռագիր արտագրութիւններով
տարածվեց անսովոր արագությամբ, և բոլորը Լեր-
մոնտովի հետ կրկնում եյին.

Դուք, ազահությամբ կանգնած դահլի մոտ,
Ազատության ու փառքի դահիճներ,
Որենքի թևի տակ թագնւած՝ անամոթ,
Ճշմարտութիւնն ե ձեր առջև լուր...
Բայց կա դատաստան աստծո, լկտիներ,
Կն անեղ դատավոր. սպասում ե վաղուց.
Անդոր են նրա մոտ հնչուն վոսկինները,
Մտքերն ու գործեր՝ գիտե առաջուց.
Այնժամ դուք ե ձեր չարախոսութիւն,
Նոր պատուհասից ձեզ այն չի փրկի,
Յեւ ձեր սև արջունով դուք չեք լվանա
Արդար արջունը անմեղ պոետի:

(Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Հասարակական ցասման բուռն պոռթկումը շրջ-
մեցրեց և հարեկեց Նիկոլային: Նախ՝ նա անտար-
բեր վերաբերվեց Պուշկինի մահվանը և լիովին ար-
դարացնում էր Դանտեսի վարքը: Յածից բարձրացող
ճնշումը կայսրին հարկադրեց հասկանալ, վոր խնդիրը
չնչին «հեղինակին», իր պալատի անաստիճան կամեր-
լունկերին չի վերաբերում, այլ մի մարդու, վորին
բարձր են գնահատում յերկրի ամենալայն շրջանները:

Նիկոլայը կամա-ակամա ստիպված յեղավ վերա-
կառուցել իր վերաբերմունքը կատարվածի հանդեպ,
ստիպված յեղավ այնպէս ձևացնել, թե ինքն ել ե Պուշ-

կինի մահը գնահատում վորպես աղբային մեծ կո-
րուստ: Դատեսն աստիճանադրկվելով զինվոր դարձ-
վեց և իրը և ոտարերկրյա հպատակ, արտաքսվեց
Ռուսաստանից: Գեկկերնը Նիդերլանդիայի կառավա-
րության կողմից հետ կանչվեց գեսպանի պոստից:

Մյուս կողմից, Նիկոլայը շտապեց փակել բոլոր
թափով յեռացող հասարակական գալուցթի դրոսվոր-
ման բոլոր ուղիները: Թերթերին ա՛հնախիստ հրա-
ման տրվեց Պուշկինի մահվան մասին հաղորդելիս
«պահանջել պատշաճ չափավորություն և վայելուչ
տոն»: Մի թերթ հանդիմանություն ստացավ մի թըղ-
թակոթյան համար, վորի մեջ գրված էր, վոր «մեր
պոեզիայի արևը մայր մտավ» և վոր «Պուշկինը մա-
հացավ մեծ ասպարեզի կեսին»: Պուշկինի ընակարա-
նի հարևան տներում զինվորական ուղեկալներ դրվե-
ցին, դռան առջև և ընակարանում վխտում էին լըր-
տեսները: Դիակը դուրս բերելու որվա նախընթաց
գիշերը, հունվարի 30-ի լույս 31-ի գիշերը, յերբ բազ-
մությունը ցրվել էր և ընակարանում նստած էին
միայն Պուշկինի մի քանի ամենամոտիկ բարեկամնե-
րը, յեկան ժանդարմները՝ գլխավորությամբ ժանդարմ-
ների կորպուսի շտաբի պետ գեներալ Դուբելտի: Նը-
րանք դադարը փոխադրեցին վոչ թե Իսկայիվսկի
մայր-յեկեղեցին, ուր հաջորդ որը նշանակված էր
թաղման ծիսակատարությունը, այլ Կոնյուչենայի
յեկեղեցին: Թաղման ծիսակատարության որը յեկե-
ղեցու մուտքը շղթայված էր վոստիկանությամբ և
թուլյատրվում էին հատուկ տոմսերով հրավիրված-
ները: Ծիսակատարությունը կատարեցին, դադարը
դրին յեկեղեցու նկուղը:

Փետրվարի 2-ից լույս 3-ի գիշերը, կես գիշերին,
յեկեղեցու մոտեցավ մի սայլ և յերկու ծածկասայլ:
Ծածկասայլերից մեկում նստած էր ժանդարմերիական
մի սպա, մյուսում՝ Պուշկինի բարեկամ Ա. Ի. Տուր-
գենևը, վորին հանձնարարված էր զիակին ուղեկցել
մինչև Պսկովի նահանգը, Պուշկինի Միխայլովսկոյե
գյուղից վոչ հեռու գտնվող Սվյատագորսկի վանքում
թաղելու համար: Դադարը դրին սայլի վրա և ամբողջ
ուժով քշեցին քաղաքից դուրս: Պսկովի նահանգապե-
տին վաղորոք բարձրագույն հրաման ուղարկվեց՝ դա-
դարն անցկացնելիս «արգելել ամեն մի հատուկ
արտահայտություն, ամեն մի դիմադրություն, մեկ
խոսքով՝ ամեն մի արարողություն»:

Յուրատեսակ թաղման սափորը սլանում էր
կուրյեքական ձիերով գիշեր և ցերեկ, կարծես թե
վոճրագործները շտապում էին բոլորից թագուն մին-
չև վերջը հեռացնել իրենց սև գործը:

Մի փոստային կայարանում, անցկենալիս, մի
պրոֆեսորի կին տեսավ իրարանցած ժանդարմներին,
վորոնք կառապաններին շտապեցնում էին շուտ լը-
ծել սայլը, ուր չոր խոտի մեջ գրված էր ճիւղպներով
փաթաթված զագաղը: Նայողներից մեկին նա հարց-
րեց, թե ինչ բան է:

— Աստված գիտե, թե ինչ: Ինչ-վոր Պուշկին է
սպանվել— փոստի ձիերով, ճիւղպե ու չոր խոտի մեջ
փաթաթած քշում են, մեղա աստծու, շան պես:

Այսպես թաղեց Նիկոլայի պաշտոնական Ռու-
սաստանը ռուսական մեծագույն բանաստեղծին:

Պուշկինի մահվանից անցել է հարյուր տարի։
Ընկել է ինքնակալությունը, վոր հալածեց և սպա-
նեց նրան, ընկել են գարշ կարգերը, ուր մարդկան-
ցից վոմանք ախտառում ու տառապում եյին, իսկ
մշուաները վոչինչ չեյին անում ու յերանության մեջ
եյին գտնվում։ Յերբ պատմական բեմը լցվեց աղմու-
կուն հաղթողով՝ «ռամիկով», Պուշկինի «ճշմարիտ»
գնահատողները դառնությամբ հայտաբարեցին, թե բար-
ձր արվեստի վերջը հասավ, և իրենց՝ «բարձր կուլ-
տուրայի» կրողներին՝ մնում է հեռանալ գաղտնի սըր-
բավայրերը և այնտեղ դավանել կուլտը, վորին ջնջե-
լու յե այժմեյականությունը։

Իսկ ի՞նչ պարզվեց։

Մի ժամանակ Պուշկինը, մեծ մենության մեջ
մաշվելով, գրում եր.

Վարձահատույց և դատավոր՝ դու ինքդ ես,
Քո գործը դո՛ւ ամենից խիստ կդատես.
Ինքդ գո՞հ ես, արվեստավոր անաչառ։
Գո՞հ ես. խուժանն հայհոյե՞ թող քո վաստակ,
Ծաղրե բաղինդ, ուր վառվում է քո կրակ,
Յեռոտանիդ գրգվեցնե տղայաբար։
(Թարգմ. Հ. Հովհաննիսյան)

Յեվ անա ժամանակակից մի բանաստեղծ (Վլ.
Վասիլենկո), հիշելով Պուշկինի այս դառն տողերը,
այսպես է դիմում նրան.

Ինչքան փառք են խոնարհվել հնձված,
Ինչքան գահեր են հարվածվել կացնից,
Քո յեռոտանին է միայն անշարժ՝
Աշխարհներ ցնցող «ամբոխի» կողմից։
(Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Յեռոտանին չի սասանվի. նա կանգնած է ավե-
լի հաստատ, քան յերբեկցե. Ընդհանուր սերը դե-
պի Պուշկինն աճում է տարեց-տարի. Խորհրդ-
դային յերկրի ազատագրված ժողովուրդները նրա մեջ
տեսնում են մեծագույն ուղևոր բանաստեղծին, ուղևո-
րական գրական լեզվի ստեղծողին և ուղևորական նոր գը-
րականության հիմնադրին, վոր մարդկությունը հարու-
տացրեց անմահ լեզվերով, վորոնք մինչև այժմ արթ-
նացնում են հեղափոխական միտքը, պայքարի յեն
կոչում մարդկության մեծ յերջանկության համար։
Պուշկինը բոլորի համար դարձել է պետքական և ան-
փոխարինելիորեն թանկագին։ Պետքական և թանկա-
գին՝ իր հանճարեղ բանաստեղծական ուժի համար,
անգուսպ խռովարարության համար, չթուլացող վորո-
նումների համար, ուրախության և գեղեցկության
համար, վորով նա թաթավում է կյանքը, խորը մարդ-
կայնության և կուլտուրականության համար, իր
խոսքի անզուգական յերաժշտության համար, իր
խոսքի ազնվալարմ պարզության և հստակության
համար։

Ժողովրդական այն շավիղը, վորի մասին
յերազում եր Պուշկինը, դարձել է լայն, ա-
ռատորեն կոխտովող ճանապարհ։ Պուշկինի գըր-
քերը լույս են տեսնում միլիոնավոր որինակներով

և վայրկենապես ներծծվում են ընթերցող մասսաների մեջ, ինչպես մի դույլ ջուրը անապատի չոր ավազների մեջ: Նրան գիտեն բոլորը: Նա թարգմանված և խորհրդային Միության՝ մի ժամանակ ամենահետամնաց՝ ժողովուրդների լեզուներով: Կատարվել և Պուշկինի այս կանխագուշակությունը:

Յեվ իմ համբավը կանցնի Ռուսիայով մեծ և անծայր
 Յեվ կլոչի ամեն մեկն ինձ իր լեզվով սեփական —
 Թող հպարտ՝ սլավոնի, ֆիննը նաև, դեռ խավար
 Տունդուսն անգամ, և՛ դալմուզն՝ ստեպներին բարեկամ:
 (Թարգմ. Վեսպեր)

ՑԱՆԿ

Մանկություն և պատանեկություն	3
Պետերբուրգում	7
Հարավում	11
Միխայլովսկոյեյում	20
Ցարի և ժանդարմների խնամակալության տակ	27
Ուղեվորություն դեպի Կովկաս	32
Մակվայում և Բուդինոյում	36
Ամուսնությունից հետո	39
Արբունական գերության մեջ	44
Մենամարտը	55
Մահվան մահիճում	61
Թաղումը	63

Պատ. իմբ. Ռուբ. Զարյան
Շապիկը՝ Հովն. Շավարեի
Սրբազրիչ՝ Ա. Արզախանյան

Հրատ. 3970, Գլավ. լիագ. կ—4487, Պատվ. 1552, Տիրաժ 8000
Հանձնված է արտադրության 21 դեկտեմբերի, 1936 թ.
Ստորագրված է սպեյու 17 հունվարի, 1937 թ.

Պեսնրատի սպարան, Յերեվան, II Կնունյանցի, 4

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0316799

4120 75 ч.

66

В. Вересаев

Жизнь Пушкина

изд. Арм. ССР, Ереван, 1937